Eur misioner er Habili

« Danevell eur vro en Afrik, anvet Kabili, hag euz an doare m'ema ar bed dre eno, degaset gand eur misioner euz ar vro-ze d'an Aotrou 'n Eskob a Gemper hag a Leon. » Setu ar pez a oa bet skrivet er gazetenn **Feiz ha Breiz,** d'ar 24 a viz mae 1879. A zizun da zizun e oe embannet an danevell war ar gelaouenn, diwar an deiz-se.

Ar skrivagner a oa **Yann Loeiz Normand**, (1850-1916), misioner e Beni-Ismael, tost da Dra-el-Nizan, er Habili, departamant Aljer, en Aljeri.

Soñjet on-eus e vefe plijet ol lennerien gand skrid an tad Normand. Pemp bloaz ha kant e-neus a-benn bremañ ar skrid-ze, hag a-dra-zur e vo santet warnañ spered an amzer. En I9[ved] kantved emaom, ha d'ar mare m'ema or misioner o skriva ema ar Frañsizien en Aljeri o koloniza ar vro.

Hirio, ne gredfe den skriva diwar-benn ar Gabiled pe diwar o relijion ar pez a skriv Y.L. Normand. Pa varn anezo evel ma ra, ema en e benn soñjezonou ha kredennou e amzer, ha penaoz ne vije ket ? Bremañ e vefe greet eur “gouennelour“ anezañ.

Med anad eo ivez e-neus bevet Y.L. Normand e-touez ar Gabiled hag e-neus bet ganto daremprejou a-dost. En eun doare piz, meur a wech, eo e-neus rentet o doareou hag o buhez, ha setu perag n'eo ket prest e desteni da veza didalvoud, skrivet ma'z eo, ouspenn ze, en eur yez dibitill ha dibistig.

Dedennet e tle beza bet lennerien **Feiz ha Breiz** koz gand eur seurt danevell. Kerkoulz all e vo re **Embann an Hirwaz** moarvad. Hag an dibab a ouezint ober enni, sur mad, heb diêzamant, etre pez a denn da varnadennou an tad Normand hag ar pez a ra atao talvoudegez e rentakont.

Embannet e oa bet dija ar pennad-se e-barz **Brud Nevez**, niverenn 74, e 1984.

A. ar Merser

Doare ha bevennou ar vro-ze

En tu euz an Hanternoz d'an *Afrik* e leh ma ema hirio an *Aljeri,* an *Tunizi,* ha rouantelez *Tripoli,* ne oa gwechall nemed eur vro vraz anvet ar *Barbari.* Tud ar vro-ze o-devoe ano *Kabiled* pe *Berbered ;* galvet e vezent c'hoaz dre an ano a *Jetuled* pe *Numided.* Pa oa c'hoaz an dud-ze mistri en o bro, o rouantelez he-devoe evid bevenn mor *Mediterrane,* euz tu an hanternoz, hag an dezerz braz euz kreiz an Afrik anvet *Sahara.* Deuz tu ar Sao-Heol e oa bordet ar vro-ze gand eun dezerz all, anvet dezerz al *Libi ;* ahano en em stigne war-zu ar Huz-Heol beteg ar Mor-braz galvet *Océan Atlantique.* Mez hirio ar Gabiled o-deveus ranket dilezel ar vro vraz-se, hag en em denna war gosteziou, ha memez war gern Meneziou braz *Atlas,* ha war ar meneziou all en em gav etre *Ouergla* en *Aljeri* ha kêr *Tombouctou* e tu ar Hreisteiz euz dezerz braz *Sahara.*

An *Atlas* a zo eur gouriz pe jadennad meneziou braz hag a ya euz an eil tu d'an Afrik d'egile, da lavared eo, euz adaleg an *Océan Atlantique* beteg an *Ejipt.*

Ne lavaran ket mad, pa lavaran hebken eur gouriz meneziou braz ; rag meur a hini a zo keid an eil hag eben, mez stankennou braz a zo e-kreiz etre peb rumm meneziou. Er stankennou kaer-ze, leun a beuri, eo e teu an *Arabed* da zevel o zeltou evel en eur dremen. Paotred an *Arabi* ne jomont ket gwall-bell er memez leh, e sammont kuit hag e yelont da zevel o zeltou da eul leh all bennag. An dud-se a zo o ziminal ganto ouz o hein, evel ar *Chiminoed.*

Ar *Gabiled,* er hontrol, a zo o chom war gern ar meneziou ; ral a wech o gweler o chom war gosteziou ar meneziou, ha morse er stankennou.

Meneziou an *Atlas* a zo uhel-braz. Lod anezo o-deveus beteg nao-hant, mil, ha memez unneg kant metr uhelder dreist rez ar mor. Er wech diweza ma eo bet niveret an dud *Kabiled,* a zo o chom war ar meneziou-ze, ez eus bet kavet nao-hant mil pevar-hant

anezo ; tost eun drederenn euz pobl an *Aljeri.* Ha c'hoaz, war gement-se, ne gonter ket ar *Gabiled* a zo o chom war meneziou an *Aurès* nag ar re a zo 'kichenn *Tombouctou*, na kalz re all o chom e *Dezerz Sahara*, ha n'int ket bet morse dindan galloud ar Frañsizien.

Ar Gabiled a-raog ma oant deuet da veza sujidi da lezenn ar Horan, pe lezenn Mahomed, hag a-raog ma oa deuet an Arabed da vistri en o bro.

Hervez ma lenner en istoriou, *Kartaj* ha kalz kêriou all euz *Bro-Gabili* a zo bet brudet-braz meurbed dre ar bed oll. Brudet int bet dre o hoñvers, dre binvidigeziou o douarou, dre o listri-brezel, dreist-oll, dre an dud a skiant a beb seurt a zo bet gwelet o sevel enno. Kêr G/ *Kartaj* ispisial he-deveus gonezet eun ano kaer o stourm gand enor a-eneb armeou Republik *Rom.* Armeou ar *Gabiled 'zo* bet memez war-bouez doned a-benn da zismantra kêr Rom ; ha da zoned da veza en he leh, ar Gêr-Veur pe ar Gêr-benn euz ar bed-oll. Pa deuas armeou ar *Romaned* da gaoud an tu da honid, kêr *Rom* a dennas kement a binvidigeziou deuz ar vro-ze, ken an arhant hag e traou all, ma teujont da eñvel broiou an *Afrik* pe ar *Gabili, grignolou Rom.*

Ar vro vraz-se, gwechall ken pinvidig, ne zaleas ket da goueza etre daouarn estrañjourien, ha da goll evid biken, gand he madou, he oll frankiz hag he oll wiriou bro. Ar Rouanez euz *bro-Gabili* a deuas d'en em vrezelekaad an eil egile ; hag armou *Rom,* war digarez roi skoazell d'an eil a-eneb egile, a deuas d'en em renta mistri euz ar vro a-bez. Neuze *Bro-Gabili* a deuas da veza eur *bân*, pe eur *broviñs* euz stadou Republik *Rom.* Tost goude, hag er memez amzer, koulz lavared, ma kasas Rom gouarnerien evid ren aferiou ar vro-ze, e teuas ivez da bara warni sklêrijenn an Aviel degaset gand deskibien an Ebestel. Ar gannaded santel-mañ a Jezuz-Krist o-devoe ar blijadur vraz da weled an darn-vrasa euz ar *Gabiled* o houlenn ar vadiziant hag o tond prestig da veza kristenien

euz ar hreñva en feiz hag e karantez or zalver Jezuz Krist. Ar bobl-se, dre an dour santel euz ar vadiziant, a roas d'an Iliz eun niver braz a verzerien, a eskibien, a veleien, a werhezed, a wragez santel, a dud vrudet-braz dre o feiz hag o vertuziou a beb seurt. Santelez an dud-se a gasas ar brud euz ar vro vraz-mañ kalz pelloh eged n'o-devoa greet o zud-koz en eur veza treh meur a wech d'o oll enebourien. E-touez an niver braz hag enoruz-meurbed euz ar vugale a roas *Bro-Gabili* d'or mamm zantel an Iliz, piou n'en-deus ket klevet danevell euz Sant Siprian, eskob euz kêr *Kartaj,* euz Sant-Aogustin, eskob *Hippon,* euz Santez-Monika e vamm ; euz Sant Optat a *Vileve;* euz Santez Felisite, Santez Perpetu ?... Heb mar ebed, kristenien ar Gabili a dlee beza niveruz-meurbed, pa'z eo gwir en eur Sened, pe Koñsil, euz Kartaj, e welom beteg daou-hant Eskob euz ar vro-ze. En despet d'ar hredennou fall c'hwezet gand an diaoul evid teñvallaad an dour sklêr euz gwirioneziou ar Relijion gristen ; en despet d'an oll boan a gemeras an Droug-Spered evid lemel he Feiz digand ar bobl gristen-ze, hen lavared a rankom, ar gristenien-ze a oe kristenien hervez kalon Jezuz-Krist, kristenien din euz o Mestr Divin.

Pa deuas ar *Vandaled,* tud hanter-ouez ha paganed, d'en em renta mistri euz an Afrik, kaer o-devoa gwallgas, heskina e peb mod, ar gristenien galoneg fidel-mañ, ne helljont ket doned a-benn da ziwrizienna ar feiz euz kalon ar vugale-mañ euz ar *Gabili.* Seul-vui e vijent gwallgaset, seul startoh en em stagent ouz troad kroaz or Zalver. Eno dreist-oll e oa kas gweled pegen gwir e oa komzou Sant Siprian pa lavare :

« War gwad ar verzerien
« E tiwan kristenien. »

Er bloavez 622 goude donedigez or Zalver, eun den euz an *Arabi,* anvet *Mahomed,* a falvezas dezañ sevel eur relijion heb feiz na reiz evel an oll relijionou savet gand an dud. Ar relijion a gemeras ano he *mestr-skol,* hag e oe galvet relijion *Mahomed.* Gand ar zikour euz eur vandenn deskibien, petra lavaran, eur vandenn zaout all ken sod pe zotoh eged o *Blenier, Mahomed* a deuas a-benn da skigna e gredennou faoz dre vro an *Arabi,* dre vro ar *Pers;* ha dre vro an *Armeni.* A-daoliou sabrenn eo e plante an dud fallagr-mañ o relijion e kalon o zujidi. Pa o-divije kemeret dre nerz eur gêr-benn bennag, pa deujent d'en em renta mistri euz eur vro bennag dre vrezel, e lavarent da dud ar vro-ze, en eur sevel o

zabrenn vraz a-uz o fenn : « kredit pe marvit ; bezit deskibien da *Vahomed* pe ni a faouto deoh ho penn evel eun irvinenn ». Goude maro *Mahomed,* ar re a zeuas war e lerh, evel ar vistri pe bennou-braz ar relijion nevez-se, a oe ken diskiant, ken foll, ha ken kriz hag ar Fals-Profet, o mestr. Doned a rejont d'en em renta mistri dre vrezel euz bro an *Afrik* Ar bed-oll memez a grenas gand aon ma vije deut da veza sklav euz mistri ken kriz, ha ken didruez. Ar *Gabiled* a stourmas euz o oll nerz ouz ar bandennadou bleizi dizvouedet-se : evid galloud gwelloh en em zivenn, en em dennjont war gern o meneziou e leh e tlejent a-houdevez chom evid mad. Ne deo nemed goude eun niver braz a vloaveziou, goude beza kollet an diweza euz o eskibien hag euz o beleien, goude beza gwelet laza an darn-vuia anezo evel anaveled-gouez, goude beza gouzañvet ar brasa hag ar spontusa poaniou hag heskin, e teujont d'en em ober *Mahometaned,* ha c'hoaz ne gemerjont ar relijion-ze, nemed evel ma kemerer eur *wiskamant galeour,* o soñjal he zeurel en tan pa o-divije kavet an tu. Kerkent ha ma oa deuet ar *V/Mahometaned* da veza mistri euz *bro-Gabili* ne lezjont gand tud ar vro-ze ken frankiz nemed da gredi e lezennou *Mahomed,* pe da vervel evel chas-klañv. E peb broad tud, pe e peb breuriez euz ar *Gabili,* e lakajont *ministred* pe veleien euz relijion *Mahomed ;* ar re-mañ o-devoe ano *Marabout,* hag en deiz a hirio e kaver kêriadennou karget euz ar *vinistred-se* kostez-ha-kostez gand kêriadennou ar *Gabili.*

An dremm hag an daill, pe an dro euz ar Gabiled en amzer hirio.

Ar *Gabiled* peurvuia a zo tud mentet uhel ; an darn-vrasa o-deveus etre pemp troatad-hanter ha c'hweh troatad uhelder.

An *Arabed* pe *Muzulmanted* o-deveus friou dem-blad, daoulagad bihan, kuzet gand o malvennou du, mez atao o vervi en o fenn hag o lugerni evel eur skod-tan. Ar *Gabi!ed* er hontrol o-deveus daoulagad braz eun tammig, glaz evel bolz an neñvou. O fri eun tammig hir ha braz ; moan eo ivez ha tort pe treuz, evel ma leverer e Kerne, e benn a ziskenn beteg a-uz ar vuzell d'al laez, hag a zo heñvel-braz ouz soh eun alar. Bizaj ar *Gabiled* a zo dem-voan eun nebeud ; eur chink hinkin dezo, hag eun tal ledan ; o bleo hag o malvennou a zo du-pod. O dioujod kleuz, o liou melen-hlaz, o bale sonn evel bale ar

Zaozon ; o zreutoni a laka ar *Gabiled* da veza heñvel-beo ouz ermited an *Tebaid* gwechall. Ar *Gabiled* a zo ouspenn-ze gwisket truillenneg, maget fall, teñval, chifuz, melkoniuz, ne ziskouezont morse e vent kontant euz o stad : tud int hag a zo atao evel a-eneb dezo er béd-mañ.

En eur goueza dindan skilfou ar *Vuzulmanted,* ar *Gabiled* o-deveus kollet pep tra : o frankiz ha gwiriou-ar-vro, o oll vertuziou, en eur ger kement pleg-mad o-devoa o zud-koz. En deiz a hirio ne hellont ket sevel o spered nag o halon dreist traou an douar ; ne glaskont nemed plijadureziou ar horv, ha morse ne gavont hervez o c'hoant, morse ne hellont beza gwalhet ; gand an arhant dreist-oll int sod-tre. Unan anezo a anavezan dreist-oll, hag a zo o chom etre Palestro ha *Dro-El-Meyzan,* mad ! ar reuzeudig-se en-deveus lazet e vreur evid kaoud tri gwenneg !!!. Na glaskit ket e tiegez ar *Vuzulmanted* an unvaniez a vez kavet ne laran ket en tiegeziou kristen, mez memez en tiegeziou paganed.

En eun tiegez *muzulmant* an tad a zo eun den kriz ha didruez ; eun den a ra ar pez a dro en e benn ; ar vamm a zo lakaet en eur reñk izelloh eged reñk al loened mud e Breiz-Izel. Ar wreg ne deo evid he fried nemed eur hoz benveg, koulz lavared, war an hini en-deus gwir a vuhez hag a varo ; hi er hontrol n'he-deveus gwir na galloud war he bugale.

Ar hrouadur a vez tro-ha-tro *noillet* ha *bazateet* hervez ma vez e dad war e du-mad, pe war e du-fall. Ar hrouadur, d'e dro, pa vez deuet braz, a hell ober ar pez a gar euz e vamm, ha pa ve he frada beteg ar maro.

Ar Habil a zo eun den rog, fouge ennañ ken a ginnig mouga ; soñjal 'ra dezañ kaoud muioh a spered eged an oll dud all. Bez’ ez eo leun a rogentez, eun den lik, boutou-berr dezañ, eur zah gevier, eul lontreg, eur fallaer, eul laer, eul lezireg ha didalvez, eur bleiz e-keñver e nesa, en eur ger eun aneval peñseliet gand an oll youlou fall, ar zeiz pehed kapital en e gorv. Ma ne deo ket mezvier, ne deo ket abalamour ma tivenn lezenn *Mahomed* eva gwin, hag evaj mezvuz ebed, mez kentoh gand aon na vefe kemeret evid eur *Muzulmant* droug-livet, pe memez evid eur hristen, ar pez a vefe eun dismegañs, eur vez hag eur viltañs evid eun den *Kabil* koulz ha da *eurMuzulmant.* Koulskoude, daoust ma'z eo kuzuliet gand lezenn *Mahomed* en em vired euz an evaj mezvuz, ha daoust d'ar memez lezenn divenn a-grenn debri na touch ouz ar hig-moh, *respet deoh,* eun niver braz a *Gabiled* na grañchont ket war eur werennad kognag, pe gwin huelenn-hwero memez ;

pa hellont teurel o hrabanou war eur pez *mell-kein* pe eur bastell vad a gig-moh, me hen lavar deoh, ne spontont ket.

Setu aze euz peseurt tud o-deveus afer an *Europeaned* a zeu d'ar vro-mañ. Ni etrezom, misionerien, on-deveus ezomm da zispign kalz amzer ha kalz poan a-benn da ober da eun den *Kabil* kemer eur pleg-mad bennag. Ar Frañsizien euz an *Aljeri* avad, n'o-deveus ket ezomm da goll kement a amzer nag a boan evid ober dezo kemered plegou fall. Na zoñjit ket e teufe eur *Habil* da gemered ken buan ha se unan bennag euz plegou-mad ar Frañsizien. Klevet am-eus *Kabiled* o foeltradi, o sakreal, o troug-pedi ken kaloneg ma skrijen heb komz ; soñjal a ree din beza e-mesk an droug-sperejou en Ivern. Ar re-mañ ne dleont ket lavared komzou skrijusoh.

Gwiskamañchou ar Gabiled.

Ar *Gabiled* a zo evid an dud all euz an *Aljeri* da-vad ar pez ma'z eo ar billaouerien euz ar *Fouillez* pe euz *Boneur* evid an dud all euz Breiz-Izel. Mez, en em hasta a ran da lavared penaoz paotred meneziou *Atlas* o-deveus eur pennad mad a hent da ober evid beza ken nêt ha ken kempenn ha paotred Menez Are. Truillou ar paourra klasker-boued euz ar baourra parrez euz ar *Finister* a zo eur wiskamant vrao e-kichenn gwiskamant ar *Gabiled o* lugerni gand an eoul, gand ar hrotouz hag an druzoni. Ar hoz gwiskamant-se a zo ouspenn peñseliet ha takonet gand tammou ken disheñvel an eil euz egile, ma'z eo diêz gouzoud peseurt liou eo ar wiskamant. Ne lavaran ket e ve oll dud ar *Gabili* gwisket ken divalo-ze ; an dud pinvidig-braz, da lavared eo ar *V/Maraboutted*, hag an dud o-deveus eur garg bennag a-berz ar gouarnamant, a zo gwisket mad ; o dillad a zo kann evel an erh. Mez ar beorien, ar bobl, ar re n'o-deveus karg ebed, a zo e gwirionez mez o gweled ; eur Parizian na gredfe ket touch outo gand eur bah.

Gwelom bremañ penaoz eo gwisket ar wazed er *Gabili,* goude e welfom penaoz ez eo fardet ar merhed er vro-ze.

Setu amañ anoiou dillad ar wazed er vro-mañ : I) ar *Can(lolla*, 2) ar *Burnous*, 3) ar *Chechia*, *4)* ar *Chemla*, 5) al *Loerou* pe ar *bazou,* 6) erfin eur re voutou. Setu amañ bremañ petra eo pep hini euz ar seurt gwiskamantchou-ze.

I) Ar *Gandoura* a zo eur zae wenn, a-wechou greet gand gloan, mez peurliesa gand lien pe goton. Ar *Gabiled* a halv[1] ivez ar wiskamant-se *Comidja*, da lavared eo, *roched* pe *krez* Heñvel eo ivez euz eur roched, e gwirionez ; ar memez furm he-deveus ; ha pa vo lavaret mad, eur *Gandoura* ne deo nemed eur roched hag a ziskenn beteg ar hovgarr, pe memez beteg seuliou an treid. Eur *Gandoura* lien a goust gwech c'hweh real, gwech deg real d'an hirra. Eur *Gandoura* hloan er hontrol a vez gwerzet ugent, tregont, hanter-kant lur.

2) Ar *Burnous* a zo eur vantell vraz greet atao gand gloan. Bez' ez eo ar wiskamant vuia-karet gand ar *Gabiled.* Aliez, e-pad an hañv, ar *Gabiled* ne zougont ken krez nemetañ, evid kaoud gouyennnoh pe muioh a freskadurez. *Burnous* ar Gabiled a zo aliez ken fall, ken peñseliet ma rafe deoh da gredi e vefe bet gand o zadou-koz pe gand o zadou-kuñv. Eur *burnous* evid ar vugale a vez gwerzet kerig a-walh c'hoaz : etre daouzeg hag ugent lur. Eur *burnous* evid eun den deuet da waz a vez gwerzet etre ugent lur ha pemp lur ha daou-ugent.

3) Ar *Chêchia* a zo eur *galotenn,* eur seurt boned-noz e-giz ma vez gwelet e Breiz-Izel. Ar *Chêchia* a zo greet gand gloan. An dud pinvidig o-deveus unan greet gand gloan ruz. An dud paour o-deveus o re greet gand gloan gwenn ! Mez n'eus forz peseurt liou en-deveus ar boned pa zeu euz ar stal, na zale ket da veza du-pod evel boned eur glaouer. Ar priz euz ar *Chêchia* a zo etre pevar ha c'hweh real, nemed pa vez staget eur *glipenn* bennag a-zoare outañ, neuze e vez gwerzet beteg deg lur.

4) Ar *Chemla* a zo eur pez lien pe koton gwenn, heñvel-braz ouz eur gouriz pe ouz eun *turban ;* bez' e hell kaoud etre teir ha pemp gwalenn hirder, ha war-dro eur palevarz ledander. Ar *Gabiled* a roll ar gouriz-se en-dro d'o fenn war horre o *chechia* pe o boned-klipenn, en eur lezel unan euz pennou an *turban* da goueza war o diskoaz. An oll baotred yaouank hag an dud pinvidig peurvuia o-deus eur *chemla distiñget* e-giz ma lavar ma homper Yann. Mez ar *Gabiled* ne gemeront ket eur gouriz ken ker-ze. Kement-se a vefe re vrao.

5) Bouteier ar *Gabiled* ne dint ket evel bouteier Breiz-Izel. Boutou eur *Habil* ne dint nemed tammou koad plad, evel plankennou, lakaet dindan an treid ha dalhet gand diou

[1] a halv : gand skrivagnerien an amzer-ze e veze implijet ar verb gervel gand ster eñvel (levezon ar galleg).

lerenn, pe *kourreen,* staget outo gand pevar pe eiz tachig. Kalz euz ar *Gabiled* o-deveus bouteier ler evel ma touger en Arabi, ha loereier evel ma touger e bro-Frañs ; mez an darn-vrasa o-deveus bouteier-ler, gand eur seurt loereier a reer *Tochiffot* anezo. Ne heller gweled netra simploh eged ar seurt loereier-ze ; heñvel-braz e tleont beza ouz loerou an tad kenta Adam. Setu amañ penaoz e vent greet ; kenkaz e teufe oll verhed Breiz-Izel da zizoñjal ober stamm, e hellfent evelato gouzoud ar mod da ober loereier er giz nevez, loereier e-giz an *Afrik.* An *Tochiffot* ne dint nemed tammou truillou lien, pe goton, pe vezer memez, dastumet piou a oar e peleh ? An tammou truillou-ze roduillet[2] en-dro d'an divesker a zo dalhet gand eur hoz lietenn bennag. Ar bouteier-ler a zo greet en eur mod simpl a-walh. Ar votez a zo greet deuz eun tamm ler teo lakaet dindan an troad ; he bordou toullet gand beg eur gontell ha savet a-daoliou maill, a zo dalhet gand korreennou a vez skoulmet war-horre an troad en-dro d'ar harr. Eur re voutou-ler greet er giz-se a goust c'hweh pe eiz real hervez ma'z int greet gand ler ejenned pe gand ler givri.

Ar wazed *Kabil* a ya da labourad er memez douarou gand ar Frañsizien, a zo c'hoaz *drolloh* gwisket eged ar re all. Kemer a reont eul lodenn euz gwiskamant ar *Frañsizien ;* 'n eur zerhel mad evelato d'eun darnig bennag euz gwiskamant ar vro. Evel-se e vez gwelet aliez *Kabiled* o tougen tokeier bordou ledan war o bonedou-klipenn, en eur zerhel o *gandoura*, hag eun tamm koz *burnous* ; en-dro d'o *chêchia* pe bonedou-klipenn e roduillont eur penn-gouriz bennag, pe eur hoz *chemla* ; neuze war o brageier e lezont da flipad lostenn eur roched heñvel ouz rochedou ar Hallaoued ; mez ar roched-se he-deveus liou rouz ha ne lugern nemed gand ar hrotouz. Pa vezont gwisket evel-se, neuze e vez lorh enno avad !...

Gwiskamant ar merhed *Kabiled a* zo ken simpl ha ken louz ha gwiskamant ar wazed. Ar merhed ne zougont morse *burnous* pe mantell ebed, nemed da zeiz o eured. Diou zae hir gwisket an eil war eben ha dalhet war o diskoaz gand klochedou pe kreier arhant pe

---

2 roduillet : rodellet.

zir ; setu aze o oll gwiskamant d'ar merhed. Ar gwiskamañchou-ze o-deveus a beb seurt liou, lod a zo gwenn, lod all, ruz, lod all, glaz, lod all, gwer.

Merhed ar *Gabili* ne garont ket kalz dougen o bugale war o divreh ; peurliesa o dougont war o hein, hag evid-se e trohont o zae war horre, hag e reont outi evel eur zah e lakaont o bugale ennañ, pa yelont da labourad d'ar parkeier pe da eul leh all bennag. Ar vugale, e-pad ma'z int c'hoaz bihanig, n'o-deveus ken kavell, hed an deiz, nemed ar zah er giz nevez-se el leh ez int kuzet ma ne heller gweled nemed o fenn e-mêz outañ. Er havell-ze e rankont chom e-doug an deiz, da leñva ha da hoarzin, evel ma tro en o fenn. O mamm evel-se sammet, a en em ro d'he labour pemdezieg evel ma n'he-defe krouadur ebed da zoursial outañ. Me respont deoh, da benn fin an devez, ar zah-se a dle beza nêt ha c'hwez-vad gantañ ! rag ar vugale a vez lezet da ober o ziegez ennañ hervez o faltazi.

Ar zae hir-ze n'he-deveus *mañch* pe milgin ebed. Merhed ar *Gabili* o-deveus o divreh dizolo penn-da-benn. En-dro d'o divreh e tougont lagadennou kouevr pe arhant, hag en-dro d'o gouzoug o-deveus eur *harlantez* pe eur helh greet gand eun orjalenn plantet dre greiz peziou deg gwenneg toull. E *Bou-Souda*, hag e kêriadennou all d'an *Arabed,* em-eus gwelet euz al lagadennou-breh-se greet gand peziou aour, ha medalennou arhant kavet piou oar e pe leh. Er *Gabili* ar merhed o-deveus ivez lagadennou-breh greet gand gwer strink, pe c'hoaz gand gwer, ha memez kregin sant Jakez. Hiniennou euz ar merhed *Kabil* - mez n'eo ket stank ar re-ze - o-deveus eur helh arhant a-uz ufern o zroad dehou. Ar helh arhant-se, anvet *Elhalhal,* en-deveus tost da eun hanter-troatad ledander war dri pe bevar meutad teoder. Ar merhed *Arab* o-deveus oll euz ar seurt kelhiou-ze.

Gwelom bremañ penaoz eo koefet ar merhed dre ar vro-mañ. Eur hoz tamm truillou roduillet, piou a oar penaoz, en-dro d'ar penn ha dalhet gand eur zeizenn n'eus forz euz peseurt liou, gwech ruz, gwech glaz, gwenn, du, gwer, gwech all liou ar mezer-tane, aliesoh liou ebed. Mez en daill all o bleo a zo hir ha blañsonet brao da drehi ; biskoaz sizaillou an touzer bleo n'int bet tost d'ar pennadou bleo hir-ze. Evid lakaad o bleo da lugerni, ar merhed dre amañ a frot outo eoul pe eun tamm lard-teuz bennag ; evel ma ra merhed kostez Pont-'n-Abad pa yelont d'ar pardoniou. Merhed ar *Gabili* n'o-deveus morse na loerou na boutou ; o divesker a zo dizolo ; a-wechou e reont warno a beb seurt skeudennou heñvel braz ouz skrabadennou-yar. Lod anezo a zoug eur zeizenn dargreiz,

mez n'ema ket stank ar re-ze. N'eus forz peseurt amzer a ra, ar merhed er *Gabili* n'o-deveus ken dillad : ha memez e-pad an *Hañv,* ne zougont nemed eur zae verr, beh ha beh dezi diskenn beteg pennou o daoulin. Evel-se e vent gwisket dreist-oll pa yelont d'ar ster, pe d'ar poull-gwalhi, pe c'hoaz d'ar poull-kanna, gand o dillad fank. Evid gwalhi o dillad, e-leh soubla evid skei warno gand ar *holvaz* pe *vaz kannerez,* ne reont nemed frota eun tamm soavon outo ha goude e tañsont warno gand o zreid hag o filpasont ken e vent deuet nêt a-walh.

Penaoz ema an tiegeziou, ar hêriadennou hag ar rummadou tud dre ar Habili

Tiez ar *Gabiled* a zo savet gand mein ha goloet gand teol. Mez peurliesa, pa vez peursavet ar mogeriou, ar *Gabiled* ne reont nemed teurel warno a-dreuz eun nebeud treustou bennag gand brankou gwez hag eur guchennad plouz pe kolo ; war-horre toud e taolont douar, ha setu eun doenn pell 'zo. War ar seurt toenn blad-se eo e pign ar *Gabiled* pa o-deveus c'hoant da houzoud petra a dremen en-dro d'o ziez, pe c'hoaz pa fell dezo lakaad o dillad da zeha, ar pez a hoarvez diou pe deir gwech ar bloaz. Er *Habili,* ne garer ket ober kouez aliez : war an doenn-ze e vez lakaet c'hoaz meur a dra all da zeha. Pa zeu mare an tommder braz, an dud memez a bign war doenn o ziez evid kousked e-pad an noz. Eno ivez ema loch ar hi *kabil ;* euz al loen-mañ dreist-oll ez eus da ziwall rag prest da grevi gand an naon peurliesa, e tebrfe eun den en e bez ma vefe lezet. An tiez dre amañ o-deveus peurvuia etre pemp ha nao droatad ha daou-ugent a hirder war bemzeg pe c'hwezeg troatad a ledander. En tiez-se, evel e kalz euz an tiez er hiz-koz e Breiz-Izel, n'ez eus solier ebed ; n'ez eus enno ken nebeud nemed eur gambr, gand eun nor hebken war an ti. Ar *Habil a* zo soursiuz-braz da zifenn ober prenest bennag war e di ; aon en-defe na vefe gwelet e bried en he zi. Eun toullig bihan e-kreiz an ti a zervij da oaled, hag an nor a zervij er memez amzer da brenest ha da ziminal. E-kreiz an ti, e-kichenn an oaled, ez eus eur pikol peul uhel, eur penn dezañ en douar, hag egile a diz lein an doenn. Euz ar peul-ze eo e vez lakaet a-istribill *chouari* (ger arabeg) ar mul pe an azen, ar brid, ar bas pe *berda* (ger arabeg), yeo ar holeou, ar zeier ler-broh e vez lakaet ar *bourvizion* dour enno. Harp

ouz ar voger, demdost da doull an nor, ema, plantet en douar, ar podou pri, anvet *djarres*, e lakaer an eoul enno, an ed, ar fiez hag ar rest euz ar vagadurez.

E-kichenn an *djarres-se*, eun tammig a-gostez, e kaver ar podezou pri-prad evid lakaad al lêz, an amann ; an oll benviachou a 'r geusteurenn, da lavared eo eur gaoter greet ivez gand pri-prad ; eur plad bihan, euz ar memez danvez, karget a doullou evel eur hrouer, - ar plad-se a zo evid tamoueza ar *houskous* (ger arabeg) hag eur plad brasoh - atao ar memez danvez - evid lakaad ar *houskous* pa vez poazet. Ouspenn e kaver eur benveg, anvet *tobokotl,* hag a zo heñvel-braz ouz ar benveg na anver ket e Breiz-Izel, hag a gaver peurvuia dindan ar gweleou. An *tobokolt* a zo eur pod-pri eta ; meur a vicher e rank ober ; en em zervija a reer outañ evid ober meur a dra. Pa em-bezo kaozeet deoh euz eun nebeud loaiou-koad tost d'eun troatad hanter a-hed d'o zreid, em-bezo anvet deoh oll benviachou ar gegin erHabili. Ne gavfot e tiez ar Gabiled na skabell, na taol, na kador, nag armel, na gwele na netra. D'an noz, evid kemered o fennad kousk, e ledont eur glouedenn greet gand skourrou palmez-du, pe c'hoaz gand skourrou eur wezenn all anvet *alfa*. Ar pallennou-gwele er hiz nevez-se a vez roduillet en eur horn-tro bennag euz an ti, e-pad an deiz. Ar Habil, pa en-deveus diou wiskamant, kalz avad n'o-deveus ket, a blant eur strapenn bennag e moger an ti, hag e laka e zillad outi a-istribill. Eur penn euz an ti a zo miret evid kambr da gousked. Eno e tremenont an noz, gourvezet oll mesk-ha-mesk, evel eun torad moh bihan, respet deoh. Er penn all euz an ti, ema an azen, ar mul, ar vuoh pe ar hole, ar gevri, an deñved, ar yer, en eur ger an oll anevaled euz an ti. Evid en em zifenn gwelloh ouz an enebourien a fell dezo bemdez en em renta mistri euz o bro, ar Gabiled o-deveus savet o ziez war gern ar meneziou. Eno ivez an tiez o-deveus muioh a êr-vad e-pad an tommder euz an hañv ; ha gand kement-se oll e-pad ar goañv emaint kuit da gaoud enkrez ebed a-berz an doureier braz. An tiez er Habili a zo bodennet an eil e-kichenn egile. Pa weler a-bell an toulladou tiez-se, tregont, daou-ugent, hanter-kant, beteg tri-ugent memez anezo en eur bagad, e kreder gweled eur gêr ; mez eur gêr varo, n'ez eus trouz ebed enni. Hogen pa dostaer, ne gaver nemed eur gêriadennig vihan, gouarnet gand eun *amir* ; pe eur mêr, ha gand eun nebeud tud oajet anvet *Cheikh*. - Ar re-mañ, a zo evel konseillerien ar mêr, - karget da roi kuzuld'an *amir* ; ha da varn an aferiou. E-touez peb rummad tud e kaver teir pe beder gêriadenn evel-se da vihanna ; mez

peurliesa ez eus etre eiz ha pemzeg kêriadenn, a-wechou memez muioh en eur memez rummad tud. E penn peb rummad tud ez eus eur mestr braz eur *Prezidant,* mar kavit gwelloh. Ar mestr braz-mañ en-deveus dindan e veli pe e halloud ar mêriou hag o hoñseillerien. Aliez ar *Prezidant,* amañ, a ra, evel kalz re all, a beb seurt troiou-kamm, ha beb seurt fallagriez, evid galloud doned pinvidig. Evel ma en-deveus beli war ar rummad tud a-bez, aliez e tegouez dezañ gwaska ar bobl pa zizoñjer larda e yalh dezañ, pe c'hoaz pa greder tamall ar pez en-defe greet.

An Djemaa
(Ti an oll pe Ti-kêr)

An *Djemaa* a zo eun ti braz savet gand mein, heñvel ouz an tiez all d'ar Gabiled *;* mez hebken eun tammig brasoh ha frankoh, gand eun nor e peb penn, ha gand eun toull pe zaou e peb kostez e doare prenestou. An ti braz-se a zo savet en eul leh avelet mad hag en eul leh uhel a-walh evid galloud gweled ahano ar muia posubl a zouarou, a vroiou tro-war-dro. En diabarz koulz hag en diavêz euz ar *Djemaa,* ez eus reñket, stanka ma vez moyenn, kadoriou mein lakaet d'an dud evid azeza, pe evid gourvez, hervez ma tro en o fenn. An *Djemaa* a zo eun ti evid an oll ; ar Habil, pa zistro euz e labour, ne jom morse heb moned da ober eun azezig eno. En ti-ze ivez e vez reñket o stal da baotred an diner diweza ; eno e vez barnet an oll aferiou, greet al lezennou, dastumet ha klevet an oll geleier euz ar vro ; eno dreist-oll eo en em vodenn an dud dibreder, ar stlakeier-brulu, an dud didalvez, ar hoarierien-gartou, ha kalz re all ken divalo hag ar re-mañ. Er Habili ne gaver nemed euz ar ouenn dud-se, koulz lavared. Morse ne heller tremen e-kichenn an *Djemaa* heb gweled eno berniou euz ar seurt laeron-an-amzer-ze ; lod anezo azezet, lod all gourvezet evel leueou bihan, lod all kousket, lod all o c'hoari, lod all o hlabousa pe o flapennad evel ma leverer e Kerne.

A-raog ma oa deuet ar Frañsizien da gomandi er vro-mañ, den ebed ne helle na gouarn pe mera madou eun all, na paea na reseo arhant e feurm, nag ober liziri-feurm, pe eur pren, pe eur werzidigez bennag da vad, anez na vije bet aotreet an oll draou-ze beb gwech gand an *Omir* ha gand ar *Cheikh,* ha, war ar marhad, anez na vije embannet

kement-se oll dirag an *Djemaa.* Peb kêriadenn he-deveus he *Djemaa.* hag an *Omir* pe mêr en-deveus gwir da veza ar *prezidant* eno. Gwech all e oa stag douarou euz an *Djemaa ;* gwir en-devoa ivez da zevel taillou hag a zervije da brena ha da baea *kouskous* evid an dud a vije bet en eun interamant bennag, pe c'hoaz evid an dremeniaded a grede doned da houlenn digor. Abaoe an dispah braz, er bloavez 1871, e meur a rummad tud, oll madou an *Djemaa* hag ar *v/Marabouted a zo* bet lakaet e tredeog, da lavared eo lakeet a-berz ar barner etre daouarn eun all karget d'o gouarn.

Abaoe ivez peb Kabil, goude ma vez greet e eost gantañ, a rank kas d'an *Djemaa* eul lodenn euz e ed hag euz e eoul. An traou-ze a vez gwerzet ha gand ar priz anezo an *Djemaa* a ra an neuz da baea ar *houskous* d'an dremeniaded, pe da dud ar gêriadenn, pep hini d'e dro pa vent bet en eun interamant bennag. Ar Gabiled, pa reont eur vad bennag, n'her greont ket dre garantez evid o nesa, mez dre garantez evito o-unan ; an dra-ze a zo eun dra sklêr, an dud-se ne glaskont nemed o mad o-unan. Lavared a heller eta, heb lakaad mar, penaoz eo surroh e yelo oll binvidigeziou an *Djemaa* koulz lavared e yalh an *Omir* hag e hini ar *Cheikh* a zo e penn an *Ti-braz-se ;* int hebken a-hend-all o-deveus gwir da emelloud euz ar madou-ze.

An *Djemaaou* a ro digor d'ar veajourien ; ne dint ket stank. Gouzoud mad a ran petra a hoarvezas en eur gêriadenn e leh an *Djemaa* en-devoa eun tamm brao a arhant etre e zaouarn. Prena a reas eun ejenn lard ; goude ma oe lazet ar bevin, e oe rannet e meur a lodenn peuz-ingal an eil hag eben, hag al lodennou-ze roet d'ar pennou braz euz ar gêriadenn, d'an ezeh-vraz, mar plij ; ha c'hoaz ar re-mañ ne gavent ket e oa bet rannet ingal a-walh al lodennou, ha setu savet savar ha dispah etrezo, ha brezel braz pell 'zo etre tud ar gêriadenn !... Soñj am-eus ivez euz eur paour-kêz klasker-boued maro gand an dienez e-tal dor eun *Djemaa.* Den er gêriadenn, e leh e houlennas digor, ne falveze dezañ hen degemer en e di. Ken dinerzet e oa ar hêz-se gand an naon, ma ne helle mui lonka eur vruzunenn. Kaer am-eus bet kemer ar brasa soursi anezañ, n'em-eus ket gallet hen derhel e buhez.

N'ez eus nemed gwir Iliz Jezuz-Krist hag a rafe e gwirionez oberou a drugarez. An dud a heul kredennou ha lezennou faoz an dud pe ar bed, a glask kemer skwer war ar gristenien, a glask kerzed war o roudou en hent euz an oberou mad ; mez pell-pell e

chomont war-lerh. An Diaoul, tad ar fals kredennou, a fell dezañ ober evel an Aotrou Doue, tad an oll gwirioneziou, mez hen drevez ne ra ken, ne ra nemed evel eur hoz marmouz, hag êz eo anavezoud oberou an Aotrou Doue euz re *Paolig-pao-marh.* Euz ar frouez a zoug eur wezenn, eme Jezuz-Krist e-unan, e vez anavezet pe hi eo eur wezenn vad, pe hi eo eur wezenn fall. An dra-ze a hoarvez ivez e bro ar Habili koulz hag e meur a vro all. Evid eun nozvez o-devezo tremenet ar veajourien en *Djemaa*, evid eur pred-boued o-devezo kemeret en ti-braz-se, bezit dizoursi, an *Djemaa* n'en-devezo ket an tu a-goll. Mar hell ober deoh paea pevar bred e-leh daou, ne vanko ket war e daol. E-touez meur a rummad-tud, ar beajour ne gav mui a zigor en *Djemaa*, da vihanna evid beza maget ; lojeiz marteze c'hoaz, en eur brena e voued en eul leh all bennag, hag en eur baea e wele en diner uhella.

An *Djemaa* evel ma em-eus lavaret uhelloh a zo gouarnet gand an *Omir* pe mêr, ha gand ar *Cheikh* hag ar pennou-tiegez all. Ar re-mañ o-deveus gwir da zevel o mouez a-du pe a-eneb al lezennou nevez a vez c'hoant da ober. Netra ne dle beza greet a-eneb d'o meno. Neb en-deveus greet o *Rhomondon*[3]*,* o-deveus gwir da gaozeal en *Djemaa*, ha da lavared petra a gavont mad ha petra na reont ket. Ar re all ne vez ket goulennet kuzul ebed diganto.

A-raog ma oa deuet ar Hallaoued da veza mistri er vro-mañ, an *Djemaa* en-devoa gwiriou ha n'en-deveus ket hirio. Gwechall e helle roi tremen-hent anvet *Onoio* da gement hini a oa dindan e halloud, pa en-divije unan bennag c'hoant da voned da vale bro pe evid prena pe evid gwerza marhadourez. An *Onoio*, pe tremen-hent, ne oa nemed eur mên-strink, pe eur grogenn, pe c'hoaz eun tamm houarn, plom pe arhant pe eun dra all bennag, gand ma vije anavezet gand an oll evid beza *Onoio* ar rummad-tud-mañ pe ar rummad-tud-hont. Neb en-divije an tremen-hent-se warnañ a helle bale, e benn uhel, e seiz korn ar Habili *;* ma devije unan bennag ar maleur da douch pennou e viziad euz eun den gwarantiset evel-se, ar rummad-tud a-bez en em zave evid gwalhi er gwad ar goap greet euz e *Onoio*. Kement-se oa aliez ar penn-kaoz euz a galz a vrezeliou etre tud ar vro.

---

[3] Rhomondon : ramadan.

Tiez ar bedenn pe Moske.
- Kouba pe beziou ar v/Varabouted
pe veleien v/Mahomed,
ha pennou-braz all.- Koajou sakr.

En eur dremen dre vro ar Habili ar beajour ne gav nemeur euz an Tiez-a-bedenn anvet *Moskeou.* Da vihanna ar seurt templou-ze n'emaint ket, war-bouez kalz, ker stank hag en *Arabi* nemed marteze en terouad douar a sko war ar vro anvet *Fort-National.* Gweled a reer kement-se unan bennag euz ar seurt tiez-a-bedenn-ze. En *Arabi* avad e weler e pep kêriadenn eur *Moske* gand e *vinaret* pe tour uhel savet e-tal ar *Moske* evel touriou an ilizou e Breiz-Izel. Ar pez a zo anad mad eo n'ez eus er Habili nemed eun nebeudig a *Voskeou,* ha c'hoaz ar re a zo ne dint ket kalz a dra : koz tiez divalo ha dirapar ; beh dezo o chom en o zao. Mar deo rouez ar *Moskeou,* eo rouesoh c'hoaz an dud a yelo da bedi enno. Peurliesa tud ar Habili ne yelont da bedi e-barz er *Moskeou* nemed da zaou pe pevar gouel braz gourhemennet gand Lezenn V/ Mahomed, ha da geñver ar *Rhomadon.* D'ar mare-ze euz ar bloaz e kav d'ar Gabiled eo red dezo en em ziskouez tud a bedenn, tud leun a zoujañs evid Lezenn V/ Mahomed gand aon na vefent kemeret evid deskibien fall leun a zihoantegez e servij ar profed braz. E-tal ar *Moskeou,* uhelloh evid lein an doenn, e sav eun tour pevar-horneg pe karre anvet *minaret.* Ar beg euz an tour a zo ront evel eur vaod ; an doenn a zo heñvel ouz toenn eur houldri, ha war al lein toud ez eus eur hresk-loar heñvel ouz eun houarn-marh. Ar *V/Marabouted*, pe beleien V/ Mahomed, a bign en touriou-ze evid gervel an dud da zoned da bedi. - Setu aze kleier hag a zon o-unan ! - En eur grial a bouez o fenn : *Allah akbar!Allah akbar !!* Doue braz ! Doue braz !!! pe c'hoaz an diskan all-mañ anavet gand an oll : *La Allah! illa Allah! oua Mohammed rosoul Allah,* n'ez eus ken Doue nemed Doue ha Mahomed eo e Brofed. Er Habili ne glever ar *V/Marabouted* o choual evel-se nemed da vintin ha da noz, nemed e amzer ar *Rhomadon,* neuze o hlever aliesoh war an deiz ; rag e-pad an amzer-ze hebken ar Gabiled a heuill lezenn V/ Mahomed, an hini a hourhemenn pedi c'hweh gwech an deiz. Ar Gabiled a-hend-all ne houlennont ket beza diêzet re aliez gand deveriou relijion ebed.

Er *Moskeou* ne gaver na taolennou, nag imachou, na netra gouest d'ho tougen d'ar bedenn ; ar mogeriou a zo hebken gwennet gand raz ; war leurenn an templ greet gand mein evel leurennou an ilizou, ez eus ledet pallennou pe kentoh klouedennou greet gand brankeier palmez-du anvet *Olfa*. War ar seurt pallennou-ze eo eh azez deskibien V/ Mahomed evid lenn an *Horan* pe leor lezennou ar Profet braz : an dud-se evid azeza a-groaz o divesker evel ar gemenerien e Breiz-Izel ; pa vent evel-se war o zorchenn e kav dezo o-deveus kalz muioh a spered evid entent lezennou Mahomed. A-raog moned e-barz ar *Moske* e tleer en em walhi, mez e kenkaz ma en-defe dizoñjet unan bennag d'en em walhi ken eged moned e-barz ar *Moske*, e kave ivez en diabarz peadra evid hen ober. E mogeriou an templ ez eus lehiou kleuz, toullou e vez lakaet podadou dour louz a-walh enno pa ne ve ket brein da deuler flêr. Evid en em walhi hervez lezenn V/ Mahomed, eo red en em gemer evel-henn : da genta e vez gwalhet an diouvreh beteg an ilinou, goude an divesker beteg pennou an daoulin, goude ar penn hag ar goug, erfin ar horv a-bez. Pa ne gaver ket a zour e heller kemer grouan evid en em frota ; ken nêt e vez eur Muzulman dirag lezenn V/ Mahomed goude ma e-neus en em frotet gand grouan evel pa e-neus en em walhet gand dour.

Setu amañ penaoz e ra diskibien V/ Mahomed evid adori o Doue-braz : da genta en em zalhont sonn-ha-sonn war o zao evel eun arbenn-kloued, o bizaj troet war-zu kêr ar *Mek*, da lavared eo war-zu Sao-Heol. Goude en em strinkont d'an daoulin, hag en em daolont d'an douar a-stok o horv en eur choual a-bouez-penn : *Allah akbar !* Doue braz ! Beteg nao gwech diohtu e reont ar chestrou-ze. Mez pe e vez o pedi, pe e vez hebken oh adori, ar Muzulman a gemer ar brasa soursi da lakaad eur mên dindan pennou e zaoulin, abalamour, emezañ, ma pedfe daoulinet war an douar noaz, e bedenn ne blijfe ket da *Sidi Mohamed*. Er *Moske* eo e vez lennet ar Horan pe leor lezennou Mahomed. Oll hel lennont er memez amzer, pep hini a choaz ar pennad ma kar euz al leor, hag en em laka d'her hana war an ton a gav ar brava. Ar jolori a glever e Kemper Kaourintin da zeiz foar Vae, foar Hanter-Ebrel pe foar Gaourintin, a zo eur muzik da drehi e-kichenn an talabao a glever er *Moske* gand moueziou an dud o kana, o tiskana, o lenn, o choual, gand an trouz a reont oh en em strinka d'an douar, o sevel en o zao, o vleñjal evel saout ar homzou sod-mañ : *Allah illa Allah oua Mohamet rossou/ Allah.* An traou-ze oll a zo re evid ranna e benn

da eun den : koulskoude kement-se n'eo ket kalz a dra e-kichenn ar c’hwez fall, ar flêr gouest da bila eur marh euz e zao, a zo er *Moskeou ;* gwir doullou-flêr eo ar seurt tiez-se ha netra ken. Ar *V/Marabotled*, beleien V/ Mahomed, piou a gredfe, eo ar re genta o saotri ar Moskeou ; pa bignont er *minaret* pe en tour evid gervel an dud da zoned da bedi, n'en em nehont ket evid en em lakaad d'ober o êzamant en tour e pignont ennañ, pe en eur horn bennag euz ar Moske pa zeu re a bres war o gorre. Ar *Minaret* dreist-oll ne deo nemed eur seurt *Ti-Jakez-se* e leh en em zizammont euz o hovadou *kouskous*, respet deoh, lennerien gristen.

Ar *Houba* a zo eun tiig bihan savet gand mein, gwennet gand raz heñvel ouz eur *Moske* en e furm, mez kalz bihannoh, ha neuze n'ez eus *minaret* ebed warnañ, eur hresk loar hebken war gern an doenn. Er *Houba* e kaver beziou eur *Marabout* braz pe eun den braz all bennag, brudet dre e halloud pe dre e zantelez, hag enoret gand deskibien V/ Mahomed anvet *Muzulmanted.* Da bardona, mar plij, e teuer d'ar *Houba ;* aliez memez e teuer a-bell braz da bardona di, dreist-oll pa'z eus eno bez eun den brudet dre e halloud war galon ar Profet braz *Si Mohammed.*

Evid kaoud soursi euz an tiez anvet *Kouba*, ez eus *Marabouted* karget ivez da zegemer ar bardonerien. E-barz er *Houba* e kaver bannielou, goulaou pe pilejou-koar, kleuzeuriou pe lampou, podadou eoul olivez, ha beb seurt kreziou, dreist-oll mouchouerou degaset di evid lakaad war beziou an *dud zantel* a zo bet beziet er seurt lehiou-ze.

Er berejou, hag ivez war ribl an hentchou, e kaver aliez taoliou mein braz war ar re ar Gabiled a zeu bemdez da lakaad dornadou *kouskous*, eun olivezenn, eur fiezenn pe eur galetezenn bennag. Eno ema bez eur *Marabout* pe eun den santel bennag, mez ar re a zo beziet evel-se ne dint ket kemeret evid tud ken santel ha ken gallouduz e baradoz Mahomed evel ar re a zo interet en eur Houba bennag. An dud devod er vro-mañ, en eur dremen a-biou d'ar beziou-ze, a ra nao gwech an dro dezo en eur lavared *Salomalic*, salud warnout. Er mod-se e soñj dezo plijoud d'an den santel a zo beziet el leh-se, hag ober anezañ o alvokad dirag ar barner braz Mahomed.

A-wechou all, e-leh lakaad eur mên braz war bez eur *Marabout,* e hader eno eun dervenn pe c'hoaz eun olivezenn, peotramant e planter gwez all en-dro d'ar bez, ar pez a ra eur seurt brouskoadig hag a anver *Koad-sakr :* Den ne gredfe touch e viziad euz ar

hoad-se. Gweled a reer eun niver braz a wez-dero koz hag a wez-olivez braz da ober spont. Euz a gement brank o-deveus, koulz lavared, ez eus stag eur hoz tamm truillou bennag a n'eus forz peseurt liou evid enori ar *Marabout* beziet e-harz troad ar wezenn. Malloz d'an hini en-devefe an hardiziegez da zistaga unan bennag euz an tammou truillou staget euz ar gwez-se ; eur *salikrej horrubl* a rafe, ha sur e ve da veza lazet mar gallfe ar Gabiled pe an Arabed teurel o hrabanou warnezañ. Kement-se 'zo bet c'hoarvezet dija ouspenn evid eur wech gand soudarded o-devoa trohet ar brankeier seh euz ar gwez-se evid ober tan. Ar zoudarded-se a vije bet lakaet a-beziou paneved o-devoa armou evid en em zivenn.

Ar V/Marabouted, o seminer, o skolach.- Ti an emzivaded. - Ti an intañvezed koz. - Kêriadenn ar v/Marabouted. - Madou stag euz ar Moskeou. - An deog pe ar gantved diner.

Ar Gabiled n'o-deveus ket a Varabouted pe veleien euz o lignez. Ar garg a *Varabout* a zo bet roet d'an dud *Arab.* Ar re-mañ o-deveus kêriadennou a-bez savet ganto ha gand o sklisenn e-kreiz douarou ar Gabiled. Ar *Marabout* a zo gwisket kaer, a vale sonn ha gand rogentez ; pa zegouez dezañ komz, her gra nebeud, e berr-gomzou, ha goude beza pouezet mad e her. Evid dezo da veza azenned-korneg, sod da beuri, beh dezo oh anavezoud an deg linenn genta euz Leor lezennou Mahomed anvet *Koran,* e fell dezo tremen dirag tud ar *Habili* evid tud desket mad, tud euz ar gouizieka ; ha doned a reont mad-tre a-benn da rei kement-se da gredi d'an oll Gabiled koulz lavared. Eur *Marabout* ne anavez ket an izelder a galon. Bemdez e lavar a-vouez uhel d'ar Gabiled ez anavez pep tra, eo ken desket, ken gouizieg ha Doue. E vrasa soursi dreist-oll eo ober ma vezo kemeret evid eun den santel. Evid doned a-benn euz e daol, ne spont ket evid ober euz ar brasa hag an euzusa fallagriez.

Ar *Marabout* a zo braz an tamm anezañ, karget e benn a avel hag e gorv a lorh ; unan euz ar brasa grasou a oufe eur *Habil* kaoud euz e berz eo galloud pokad d'e zorn. Beza ez eo ouspenn piz-brein, pennog, korvataer, gaouier, fallaer, adversour ken touet d'ar

Frañsizien ma hellan lavared a-vouez uhel : « Keit ha ma vezo *Marabouted* er *Habili,* tud ar vro-mañ ne hellint biken beza en unvaniez gand ar Frañsizien.»

Mez dreist pep tra ez eo enebour d'ar *relijion gatolik*. Gouzoud a ra mad-tre penaoz en deiz ma tigoro ar *Gabiled* o daoulagad d'ar wirionez euz ar feiz, e vezo echu gantañ, hag e vezo harluet euz ar vro-mañ. Ar *Marabout* a zo ar skwer, ar poltred euz an Êrouant, ken fall ha ken gwall-bez eo hag eñ. Ar *Gabiled* o-deveus aon araozo, evel a-raog bourevien, koulz lavared. Soñjal a ra dezo penaoz ar *V/Marabouted* o-deveus eur galloud braz dirag Doue ; gwelloh e karfent mond d'ar galeou, gouzañv ar brasa poaniou, ar maro memez, eged displijoud d'eur *Marabout* gand aon da gaoud e valloziou. Ar *Marabout* euz e gostez a lavar a beb seurt anoiou vil d'ar re na zentont ket outañ, a daol a bep seurt malloziou war benn ar re ne fell ket dezo douja d'e gomzou.

Ar *V/Marabouted* a lavar ez int euz lignez Mahomed, mez ne vez ket êz dezo diskouez penaoz e tiskennont euz lignez ar fals-profet-se. Rag heb lavared ez eo ar hiz fall ganto da gaoud meur a wreg, petra lavaran, meur a vaouez fall, meur a votez toull da beb gwaz, evid heulia ar skwer greet dezo gand Mahomed e-unan, - ar Pabor-braz-mañ en-devoe pemzeg gwreg er memez amzer, ha leiz eur maner a verhed fall, - n'ez eus moyenn ebed da houzoud penaoz e hellfe ar *V/Marabouted* beza kerent da *V/Mahomed.* Ken diêz e vefe gouzoud euz a be lignez e tiskenn eur *Marabout* evel ma vefe gouzoud euz a be lignez e tiskenn eur haz bihan e Breiz-Izel. Gwelom bremañ e berr-gomzou petra 'ra ar *Marabout* euz e amzer. Beza er penn kenta o tougen ar hañv pa vez eun den maro bennag da gas d'an douar, - roi avizou, muioh a re fall eged a re vad, - d'an hini a deu da houlenn kuzul digantañ ; - ar huzuliou-ze a rank beza paeet ker hervez galloud an neb o goulenn - ; roi remejou, louzeier d'ar re glañv evid arhant petra 'ta, ha c'hoaz eo red paea dioustu, pe netra - ; moned d'an eureujou evid debri *kouskous* ; roi skrijou pe liziri ha n'ez eus warno nemed eul lizerenn peziou tennet euz Leor Lezennou Mahomed anvet *Koran* ; deski ar vugale da lenn al Leor-ze ; choual eur wech an amzer euz lein ar *Minaret* pe touriou uhel, evid gervel an dud da bedi, pe c'hoaz evid ar *Rhomadon* pe Korheiz Mahomed, erfin dastum ar muia ma hell a arhant diwar-goust an dud, setu aze e berr-gomzou petra en-deveus eur *Marabout* da ober euz e amzer e *bro-Gabili.* Diwar-benn Doue ar *Marabout* ne zesk d'ar *Gabiled* nemed sotoniou toud Doue, emezo, ne deo nemed eur Mestr oll-

hallouduz hag a gar gwaska war e zujidi, eur boureo ha na heller da houniz nemed dre argant Doue, emezo c'hoaz, n'en-deveus na madelez, na trugarez, na karantez ebed ; lavared a reont c'hoaz kalz blasfemou all a-eneb an Aotrou Doue, eun euz o hleved.

Beleien *V/Mahomed,* evid ober evel beleien ar wir relijion gristen, o-deveus bet c'hoant da ober oberou-a-drugarez, mez, evel ar pez a reont, n'eo ket war ali ar Spered-Santel e vez greet, o oberou a zo pell da veza heñvel ouz gwir oberou-a-drugarez ; êz eo gweled evid petra e reont kement-se, evid reudi o yalhou euz an arhant a hellont truchal er mod-se war ar *Gabiled* kêz dihouizieg, sod a-walh evid kredi e santelez beleien *V/Mahomed.* E-touez an oberou-a-drugarez greet gand ar *V/Marabouted* pe beleien *V/Mahomed*, e kaver da genta ar semineriou, ar skolachou, an tiez evid an emzivaded, an tiez evid an intañvezed koz pe mahagnet.

Tostig d'ar *Moskeou* ha d'an tiez anvet *Kouba* a zo savet lochouigou e leh e teu ar vugale bemdez da zelaou ar henteliou roet dezo gand ar V/ Marabouted. Eul lodenn euz al lochouigou-ze eo a ra ar *seminer ;* goude beza kemeret kenteliou eno e-pad eun nebeud bloaveziou, e heller beza *Marabout* dioustu. Evid beza greet *Marabout* n'eus ezomm a lid ebed ; mar deo an tad *Marabout*, ar mab a vezo ivez ar *maraboudach* pe *velegiaj Mahomed* a jom atao er memez lignez. Er semineriou ne zegemerer nemed bugale ar *V/Varabouted* ; o oll deskadurez eo gouzoud lenn ar *Horan* pe leor lezennou *Mahomed*, deski skriva al lezennou-ze war blankennouigou koad-du tano, pe c'hoaz war mein glaz ; pa houzont mad skriva, neuze e vez roet liou ha paper dezo...

Er skoliou-ze e vez degemeret an oll vugale pa deuont d'en em ginnig ; mez e-giz ma vez dalhet pell amzer bugale ar re binvidig, e-giz ma vez greet dezo paea ker da sponta, evid deski gand ar *V/Marabouted* eun tammig koz lezenn, evid deski skriva eun diou pe deir linenn euz ar *Horan*, ar *Gabiled* ne gasont ket diaouleg-diaouleg o bugale d'ar seurt skoliou-ze.

Evidon-me, ne gavan ket kemm etre deskadurez ar *semineriou* hag ar skoliou, nemed er semineriou, bugale ar *V/Marabouted* a zesk eun nebeud gwelloh lenn ar *Horan* hag e skriva eged bugale ar *Gabiled* a zo er skoliou. Ar *Varabouted* a zo e penn ar skoliou n'int

ket sur-sur da veza euz lignez *Sidi Mohamed*, abalamour da ze ar vistri-skol ne reont forz pegen nebeud a dra da zeski d'o skolaerien. Gand aon d'en em skuiza re, ar *V/Marabouted* o-deveus soursi da ober skol verr ha c'hoaz n'her greont ket re aliez, kement-se a vefe gwall-stard evito. Bemdez evid lavared gwir e teu ar vugale d'an ti-skol, mez ne vez ket bemdez skol ; aliez n'o-devefe da ober nemed kana eur poz pe zaou euz ar *Horan* ha setu aze toud ar skol evid eun devez. Ar seurt mistri-skol-ze, me respont deoh, n'o-deveus aon ebed e teufe o skolaerien da veza desketoh evito, rag ken azen ha ken azen ez eo ar vistri hag ar skolaerien. Euz ar skolaerien-ze e vefe gwir lavared ar pez a lavare unan euz va henvroiz goude beza bet eun nebeud amzer er holach leh en-devoa gwechall greet e studi :

« Yann-Skoaler ' zo chomet bepred
Ar pez am-eus hen anavezet,
Ar pez ma'z on bet va-unan
Ar zota *loen zo* er bed-mañ.»

Mar chom ar skolaerien er *Habili* ken azen, ken sod evel ma'z int, n'eo ket abalamour ne blanter ket enno deskadurez a-daoliou botou, a-daoliou daouarn, a-daoliou baz, gand ar forh en eur ger ; n'eus ket outo, se a zo kaoz, hag o mistri a zo ken... azen !... N'eus ket gwall-bell 'zo, unan euz ar vistri-skol, eur *Marabout* mar plij ! en-deveus lazet, ya lazet, a-daoliou treid hag a-daoliou daouarn, eur paour-kêz skolaer ha ne oa ket gouest da zeski ar poz kenta euz leor *Mahomed*. Mad, kerent ar hrouadur kêz-se, e-leh gourdrouz ar *Marabout*, her meuljont en eur lavared penaoz Doue en-devoa gourhemennet d'an den santel-ze laza o bugel abalamour en-deveze greet, diwezatoh, eun diskibl fall da *V/Mahomed*.

Ar *V/Marabouted* a zastum en eun ti a-gostez ar vugaleou emzivadet kollet ganto o zad hag o mamm, hag en em garg d'o zevel ha d'o maga. Evid deski ar hêz emzivaded-se n'hellan ket lavared e rafent, rag n'her greont ket ; mez mar deo fall an deskadurez a vez roet d'ar vugale geiz-se, eo falloh c'hoaz o magadurez hag o gwiskamant. Pa vent deuet

gouest da vale, e vent kaset da glask o boued a zor da zor ; er hiz-se ar vugale-ze a zegas da *Di-an-Emzivaded* muioh a hounedegez eged n'ez eus bet a zispignou ouz o maga.

Gwelet em-eus e-touez an *Arabed* - e-touez ar *Gabiled* n'anavezan ti ebed euz ar seurt-se -, an tiez e leh ar *V/Marabouted* a zastum a-verniou an intañvezed, ar merhed koz dilezet gand o friejou, ar merhed mahagnet ha na oant mui gouest da houniz o boued. En eun tiad e welis eun deiz ouspenn daou-hant maouez berniet koulz lavared en eur memez kambr a be leh ne hellent morse moned er-mêz. Hervez ma welen, n'en em blijent ket er seurt toull-ze ; an dremm o-devoa euz merhed dalhet er *haban.* Diou wech bemdez e vez kaset boued dezo da zebri, eun dornadig *kouskous* da bep pred. Eun druez eo, gweled pegement e lamm ar merhed keiz-se war o boued, ha penaoz en em gannont o klask kaoud an tamm kenta ! Anad a-walh eo ne vez ket roet dezo hanter o gwalh. Koulskoude ar *Marabout* a zo e penn an ti-ze en-deveus meur a zeg kant mil lur danvez ; ne vez ket diêz dezañ eta sikour an dud keiz-se prest da vervel gand an naon. En despet d'e oll grizder a galon e-keñver ar merhed paour-ze, ar *Marabout-se* a zo kemeret evid eur zant braz gand an *Arabed ;* ar re-mañ a deu d'e gaoud (evid pardona) a ouspenn pevar-ugent leo dro. An dud pinvidig a ro dezañ yalhadou mad a arhant, o-deveus an eurvad da bokad d'e zorn ; mez an dud paour avad ne hellont gweled ar *Marabout* nemed euz a-bell, hag hebken er *Moske* pa blij gantañ doned di da bedi. An *Arabed* a gav an oll *oberou-ze* kaer da drehi ; na zoñjit ket e hellfe den roi d'an dud-ze da gredi emaint evel-se o larda o yalh d'ar *V/Marabouted.* Ar re-mañ ne reont netra, war o meno, nemed evid gloar Doue hag hini Mahomed ; mez an dra-ze ne vir ket outo da glask da genta toud dastum ar muia arhant ma hellont. Peb *muzulman*, evid beza eun den hervez kalon *Vahomed*, a dle lezel en eur vervel eul lodenn euz e vadou evid ar *moske* hag evid ar *zaouia* pe ti-skol, ma ne fell ket dezañ e teufe ar *V/Marabouted* da skuilla o oll malloziou war e benn. Evel-se eo e teu pinvidig-mor ar *moskeou,* memez e-touez ar rummadou-tud ar paourra.

Er *Habili* abaoe an dispah braz greet gand ar *V/Marabouted* a-eneb Gouarnamant ar Frañsizien er bloavez 1871, oll madou ar *Moskeou* a zo bet kemeret gand ar Gouarnamant, goude beza kaset ar vandenn loened fall-ze, ar *Varabouted,* - darn da *Gayenn,* darn all d'ar *Galedoni-nevez.* E-touez meur a rummad-tud euz ar *Habili* madou ar *moskeou* a zo c'hoaz dindan siell en deiz a hirio. Koulskoude kement-se ne vir ket ouz an dud da genderhel da

ober legadou, pe madou dre destamant, d'ar *moskeou* ha d'ar *V/Marabouted* a zo chomet er vro. Ouspenn-ze, ar re-mañ, goude ma vez greet an eost gand tud ar vro, a ya a di da di e-touez ar *Gabiled* evid dastum an degved lodenn euz an ed, an eoul, ar fiez, hag euz kement tra a vez eostet er vro-ze. Ar *Gabiled,* evid dezo beza paour ha piz-brein, daoust dezo, ne garont tamm ebed paea an degved, ne gredont ket nah ouz ar *V/Marabouted* al lodenn a zegouez dezo dre wir, war o meno, gand aon da gaoud o malloziou.

Er *Habili*, lignez ar *V/Marabouted* a zo pinvidig-braz ha niveruz ivez. E-touez peb rummad-tud ez eus aliez meur a gêriadenn e leh n'ez eus nemed *Marabouted tolit* ; ar re-mañ eo ar vourhizien vraz er vro-mañ. Ar *V/Marabouted* a vale mad war roudou Mahomed dreist-oll e stad ar briedelez. Pep hini anezo en-deveus da vihanna teir gwreg ; aliez en-deveus pemp, c'hweh. Biskoaz em buhez n'em-eus gwelet merhed ken diod, ken diskiant hag ar gwragez-se ; eur wech eet e-barz ti o fried ne deuont morse ken er-mêz euz o zi, ne guitaont korn an oaled nemed evid beza kaset d'ar bez ; en daill all ne zeuont morse dreist treujou an nor.

An Derviched, pe menehed Vahometaned.
An Aisited hag ar Breuriezou kuz er Habili.

Eun *Dervich,* pe eur manah hervez relijion *Mahomed,* ma kavit gwelloh, n'en-deveus ken micher da ober nemed debri heb ober an disterra tra. Petra lavaran !... heb ober netra ! eo, eun draig bennag a reont ; ober a reont da gredi d'an dud berr-spered e vez Doue o kaozeal bemdez pe aliesoh ganto, o roi kuzul dezo evid bleina an dud, o lavared dezo petra a hoarvezo en amzer-da-zoned ; gwerza a reont ouspenn louzeier a beb seurt, poziou euz lezenn *V/Mahomed,* ha kalz traou all o-deveus an nerz, war o meno, da ziwall ouz pep seurt gwalleur, da barea euz kement kleñved, da zastum a bep seurt madou, da gavoud teñzoriou aour, memez e leh ne gav ar re all nemed birinig. Mez ar gwella mad o-deveus al louzeier-ze eo ar galloud da gas war-eeun da *Varadoz V/Mahomed* kement hini a zoug warnañ gand *devosion* al louzeier-ze. E-touez an *Derviched* ez eus lod hag a zo pinvidig, lod all a zo paour-ran ; ar merhed kerkoulz hag ar wazed a hell beza *Dervich,* mez oll, gwazed ha merhed, e tleont beza gwisket er memez doare, da lavared eo evel

gwazed. O dillad avad a zo ken truill ha ken louz ma ne gredfem ket touch outo gand ar bah, rag flêr e taolont ouspenn kant paz tro-war-dro. Diêz eo gouzoud pe eo kollet o fenn gand an *Dervichet* pe o-deveus Paolig en o hreiz ; eun dra a ouzon mad-tre, ez int gwall-bez da ober spont, hag o-deveus ar galloud da ober ar pez a dro en o fenn ; pa reont ar brasa droug e vent ar gwella deuet, rag neuze e kreder o-deveus bet urz digand Doue da ober kement-se. Ar pez a gavan souezusa eo an degemer mad a vez greet d'ar hoz klaskerien-boued-se gand ar *Gabiled ;* n'eus forz e pe di e ya, e vez servichet evel eun aotrou braz, e vez roet dezañ kement a houlenn e galon. An oll *Gabiled* a zo leun a zoujañs hag a vadelez e-keñver ar rederien-vro-ze ; ar re-mañ ne dint koulskoude nemed laeron an amzer hag o boued, ar brasa laeron 'zo war ar bed, hervez lavarou an dud koz. O gweled a reer o voned euz an eil ti d'egile en eur ober orbidou, jestrou, estramagou evel ma leverer e Kerne, ha dreist-oll o lavared komzou divalo ha vil, gouest da lakaad ar vein da ruzia gand ar vez. Ar vugale hag ar merhed a red d'en em guzad pa hellont gweled eun *Dervich o* toned a-bell. Aon o-deveus, ha n'eo ket heb abeg, ma vefent gwallgaset gand an diod-se a laka e blijadur o roi taoliou botou d'ar re ne dint ket evid en em zivenn. Pa hell ober eun droug bennag, evel bazata ar re ouez etre e skilfou, neuze avad e vez en e voued !...

Gwelom bremañ peseurt gouenn loened eo an *Aissited* ! Lavared a ran *peseurt gouenn loened ;* rag ma'z eo fall an *Dervichet*, ar re-mañ a zo falloh tud c'hoaz. Ar ouenn-dud-se a zo anvet *Aissited,* euz an ano a reer d'or Zalver Jezuz Krist a zo galvet *Sidi Aissa.* Ar ouenn dud emaon o voned da gomz anezo a zo bet anvet *Aissited* abalamour ma o-deveus greet eur hemmesk euz lezenn relijion Vahomed gand lezenn ha relijion Jezuz Krist ; ar re-mañ a fell dezo servija daou vestr : an êrouant hag an Aotrou Doue. Follentez ha krizder an dud-mañ a zo kalz skrijusoh c'hoaz, evel m'am-eus lavaret, eged follentez ha krizder a galon an *Dervichet.* Bez' ez int enebourien touet d'an Iliz Katolik, pa vezo lavaret ar wirionez hed-a-hed, beza 'z int diaoulou inkarnet, respet da Zoue. Warno dreist-oll eo e tiskouez an êrouant e halloud hag e veli ; bez' e heller lavared heb mar ebed ema an diaoul en o horv o weled an traou iskiz a reont. Gwelet em-eus lod anezo o lonka glaou-tan beo, naered beo, ha kant ha kant tro all greet dre finesaou an droug-spered ha dre skañvder ar bizied ; kement-se oll a zo kemeret gand diskibien *V/Mahomed* evid

burzudou greet a-berz Doue. En *Arabi* dreist-oll eo e kaver an *Aissited* ; er *Habili* n'eo ket braz an niver anezo, a-drugarez Doue.

Ar pez a zo gwasoh er Habili eo ar breuriezou kuz pe ar *Frañ-Mañsoned*. Bez' ez eus meur a zen euz ar vro-mañ, siwaz ! hag o-deveus urziou a-berz ar mestr a zo e penn *Loj* kêr *Alje*. Bez' ez eus eta eul Loj er *Habili ;* mez n'eo ket kas gouzoud e pe leh ema al Loj-ze, piou a zo e penn, na piou a zo degemeret enni. Ar pez a zo sur eo ez eus kalz euz ar breuriezou kuz, gwir vosenn an oll broiou...

Ganedigez ha deskadurez ar vugale er Habili

Ar Gabiled, evel oll diskibien Mahomed a-hend-all, ne zonont morse ar hleier, pe 'vid lavared gwell, n'o-deveus kloh ebed war o moskeou pe templou. Pa zeu eur hrouadur da henel, oll gomerezed ar gêriadenn a gomañs kana *Oyou ou,* ou.... seurt diskan hag a zo heñvel-braz ouz kan ar yer-Indez. Pevar gwaz, daou anezo gand beb a *bliñf*, daou all gand beb a *d/tamtam* (eur seurt tambourin, bihanig toud ha skañv-tre), a hoari war eun ton anavezet mad gand ar Vahometaned : *La Allah illa Allah oua Mohammed rousoul Allah* : n'ez eus ken Doue nemed Doue ha Mahomed eo e Brofed. Ar muzik-se a bad e-doug pemp pe zeg minutenn ; goude e vez kaset ar zonerien da zutellad d'ar giohed d'an douar-zao, gand pemp pe zeg gwenneg evid frikota etrezo. Evid koan ez eus evel atao *kouskous* ; mez hini all ebed, nemed ar gerent a zo o chom er memez ti gand ar hrouadur nevez-ganet, n'en-deveus gwir da gemer perz er friko *kouskous*. Daou pe dri miz goude, mar deo kreñv ar hrouadur, e vez greet eun ano dezañ, hag evid se ez eus ivez eun tammig gouel, eur guchennad lib-e-bao. D'an deiz-se ez eus kouskous e-leiz, deuz gwalh !... An oll gerent, an amezeien, ar Marabout e-unan, a lip o mourrou war-lerh ar houskous en deiz-se ! E-pad ar pred e vez muzik ken a gan ar stankennou tro-war-dro. An *tamtam* hag al *lututu* a ya en-dro e-pad an noz war-lerh beteg pemp pe c'hweh eur antronoz vintin. Pa zegouez d'ar hrouadur kaoud ouspenn seiz vloaz, pa vez greet lidou ar *Sirkonsizion* warnañ, e vez trohet dezañ e vleo oll nemed eur guchennadig e-kreiz e benn. Dre ar guchennad vleo-ze, eme tud ar vro, eo e tle *Mahomed* doned da gerhad ha da

zachal ar hrouadur-ze d'e varadoz pa varvo. Oll diskibien Mahomed o-deveus soursi vraz da lezel ar guchennad vleo-ze da zoned an hirra gwella ; gwelloh e vez ganto gweled o bugale debret gand ar bleizi pe gand eun aneval all bennag, eged gweled trohi ar guchennad vleo-ze dezo.

Er Habili ar vugale a vez dizonet diwezad-tre. Eun deiz e oan souezet-maro o weled eur hrouadur tri pe bevar bloaz o redeg diarhenn war-lerh e vamm en eur choual a-bouez-penn : « Mamm, bronn din !... pe m'ho tourto !» Er vro-mañ ne vez dizonet ar vugale nemed pa vez deuet re hir o dent evid galloud o gouzañv da zena, pe c'hoaz pa zav mez ganto goulenn da zena.

Eur wech dizonet, ar vugale er Habili a zo dilezet gand o zud evel anvevaled vud. Ober a hellont ar pez a dro en o fenn, heb ma hellfer lavared e lavarfe o zad grig ebed dezo. Gwech e vez greet noillig dezañ, gwech all e vez roet dezañ fest-ar-vaz ; ha kement-se oll evid an disterra tra. An tad aliez a gemer plijadur o lezel e vab d'her hanna, evid ober dezañ da gredi eo deut da waz dija. An tad ne hoarz morse a galon vad nemed pa wel e vab o lavared d'e vamm a beb seurt leurvaich[4], a beb seurt komzou vil, ha neuze c'hoaz pa wel e vab oh ober d'e vamm dañsal an tamtam a-daoliou baz.

Ar vamm n'he-deveus na galloud na beli ebed war he bugale ; mar degouez dezi o gourdrouz pa reont droug, pe en em zivenn pa vez kannet ganto, malloz eviti !... rag sur eo, pa deuio an tad d'an ti, da gaoud bazadou, taoliou daouarn ha taoliou treid leiz he ler. Pedenn ebed ne vez desket d'ar vugale ; morse ne vent kaset d'ar moske ; ne vez desket dezo heuill relijion ebed. O habestr ganto war o moue, e vent lezet da heuill o oll youlou fall ; seul vui e reont azenerez, viloniou, euz din o lavared deoh, seul vui e kav d'o zad o-deveus spered, hag ez int gwir diskibien da Vahomed.

Petra a vad a heller gortoz a-berz eur hrouadur lezet da gemer ar seurt plegou fall-ze a-vihanig toud ? Eur wech deuet braz, mestr d'e dad, ar henta tra a ra eo kanna e vamm hag e dad, o lakaad er-mêz euz o zi, ha, war ar marhad, mar kav dezañ e chom re bell e gerent en e houlou, e klask a bep seurt moyennou evid lemel o buhez diganto. Evid kaoud o zammig danvez, eur mab ne gren ket evid laza e dad hag e vamm, mar lez Doue

[4] leurvaich : ?

anezo da zoned eun nebeud war an oad. Laza eun tad, eur vamm, laza krouadurien nevez-ganet, en eur ger, ober an oll dorfejou divennet gand lezenn an oll draou krouet, n'eo ket eun dra iskiz e bro ar Habili ; bemdez ez erru eun torfed braz bennag e-giz hen e-touez diskibien Mahomed, e-touez an Arabed, koulz hag e-touez ar Gabiled. Me a zo o chom e-touez eur rummad tud ha ne dint ket gwasoh eged ar re all, ha koulskoude ne dremen sizun ebed heb na vefe eur gweled-barn bennag en o zouez. N`eo ket êz koulskoude lakaad an archerien, ar vedisined, ar varnerien, da voned er-mêz euz o ziez, -er vro-mañ eo a lavaran ; n'en em zireñkont ket evid nebeud a dra. Pa vez lazet unan bennag, neuze e yelont war al leh ma eo bet greet an torfed ; mez evid an taoliou fall, ar gwalloberou all, ne yelont ket, paneved-se e rankfent beza atao en hent.

Pa vez deuet ar hrouadur d'an oad a zaouzeg, trizeg pe bevarzeg vloaz, hervez ma'z eo kreñv ha braz d'e oad, ez eo dalhet da ober yun ar *Rhomadon* pe koraiz Mahomed. D'ar poent-se en-deveus gwir da vond d'ar *Djemaa* pe *ti-komun,* ha da zevel e vouez er hoñsaill-braz. Mar degouez dezañ mervel goude an oad-ze, oll dud ar gêriadenn a rank moned da zougen ar hañv dindan boan da baea an *amand.* Er hontrol, ar re n'o-deveus ket greet yun ar *Rhomadon,* n'hellont ket kaoud an enor-ze : n'int ket deuet da wazed c'hoaz.

Penaoz e vez greet an dimeziou er Habili

En tiegeziou pinvidig er Habili, kerkent ha ma vez ganet eur mab bihan bennag, an tad a glask war-eeun eur verhig hag a dle beza pried d'ar mab bihan-ze, diwezatoh, ya !... mar deu an traou da vad. Tad ar paotr bihan a bae da gerent ar verh yaouank, dirag testou, eun dornad brao a arhant ; an arhant-mañ avad a zo diviz d'o rei en-dro e kenkaz ma tisplijfe ar verh yaouank. Ma ne fell ket dezi kemer evid pried an hini a zo bet dibabet eviti, e rank paea en-dro da dad ar paotr yaouank an arhant en-devoa roet hemañ d'he herent, ha war ar marhad, roi eun dornad all a arhant dezañ c'hoaz ken braz hag an dornad a oe roet d'he herent, en devez ma oa bet dibabet evid pried d'ar paotr yaouank. Er vro-mañ e vez roet atao an tu a-goll d'ar merhed.

En tiegeziou ne dint na paour na pinvidig, etre an daou, ar vugale ne vezont prometet da bried an eil d'egile nemed d'an oad a eiz pe zeg vloaz. D'an amzer-ze o-deveus koñje

da loja er memez ti, ar paotr hag ar verh yaouank. Mez mar degouez dezo kaoud bugale a-raog ma vent eureujet, kerkent ma o-deveus ar gerent danevell euz eun nevezenti bennag a-berz ar verh-kaer, e vez greet dezo dimezi, petra 'lavaran, eureuji dioustu.

An oll Gabiled a gred ez int galvet da stad ar briedelez. War-dro daouzeg, trizeg, pevarzeg pe bemzeg vloaz eo, e vez eureujet ar baotred hag ar merhed yaouank er vro-mañ ; me ‘lavar eureujet, rag an darnvuia a vez dimezet a-raog, da lavared eo, o-deveus en em brometet an eil d'egile. Mar degouez gand eur paotr yaouank bennag beza chomet heb beza choazet e bried a-vihanig, ar pez na hoarvez ket stank, dreist-oll en tiegeziou o-deveus eun tammig madou, an den yaouank e-unan, pe eun all euz e berz, a ya da gaoud tad ar verh yaouank en-deveus c'hoant da gaoud evid pried. Degouezet e ti ar verh yaouank, en em chikanont eun nebeud diwar-benn priz ar verh yaouank ; mez goude beza marhataet eun tammig, e teuont d'en em glevoud ha da lavared an eil d'egile : « Skoit em dorn, greet eo ar stal !». Peurvuia e vez greet ar marhad heb gouzoud doare d'ar verh yaouank ; aliez memez ar verh kêz n'he-deveus na gwelet na klevet komz biskoaz euz an den yaouank a dle beza he fried hag aliez he boureo. Ma kav d'o zad kaoud eun dornad mad a arhant eviti, ne vezo ket goulennet heh aviz evid ober ar marhad ; gwerzet e vezo evel ma werzer annoared e foar Gorantin e Kemper. Ar merhed a vez gwerzet a beb seurt priz hervez ar reñk uhel euz o herent. Bez’ ez eus anezo evid deg lur, pemp skoed, kant lur, hanter-kant skoed ; ar herra hini a zo bet gwerzet toud, eo gwreg *Beni-Mengatlet.* Homañ, a oa koustet pemp kant lur d'he gwaz, a leverer. E-giz n'eo ket gwall ger ar merhed er vro-mañ, lod euz ar Gabiled, ar re binvidig anezo, a bren meur a vaouez dioustu, pa gavont euz ar re varhad-mad da blijoud dezo. - Koulskoude, hel lavared a rankan evid meuleudi ar Gabiled, e-touez an dud-mañ, ez eus nebeutoh a wazed o kaoud meur a wreg er memez amzer eged e-touez an Arabed. Lod euz ar Gabiled, e-leh prena eun azen pe eur mul muioh evid ober o labour, a gav gwelloh kaoud pe brena eur wreg muioh : gwelloh marhad e koust dezo, ha muioh a dalvoudegez o-deveus o kemer eur vaouez, war o meno.

Pa en-deveus an den yaouank en em glevet gand an hini a dle beza e dad-kaer, war briz e verh, n'en-deveus mui netra da ober nemed dastum pe goulenn arhant da baea an tad evid kaoud e verh da bried. Eiz deiz bennag a-raog an eured e vez lavaret d'ar verh

yaouank ne dle mui moned da bourmen he yaouankiz er-mêz euz an ti, rag ez eo dimezet d'an hen-mañ-hen. Pe e vezo mad gand ar verh yaouank dimezi d'an den-ze, pe ne vezo ket, an dra-ze ne ra ket, eur wech ma'z eo prenet ha paeet, eo red dezi kemer an den evid pried, n'eus forz piou eo :

« Eur wech greet an dimezi,
E ranker mond pe grevi !»

Da zevez an eured, ar mab-nevez, eun nebeud mignoned all d'e heul, a ya da gerhed ar verh-nevez ; degouezet e-tal dor he zi e chomont eno eur pennadig en o zao da hortoz ma teuio an tad-kaer da zegas ar verh-nevez dre an dorn da gaoud he fried yaouank. Ar verh nevez a zo mouchet he bizaj dezi gand eur zeizenn zeiz, pe gand eur mouchouer konton gwenn ha ne dle beza divouchet nemed pa vez degouezet e ti he fried yaouank. Ar Gabiled ne gemeront eun dimezi evel eun dimezi peurhreet nemed pa vez lakaet ar verh-nevez etre daouarn he fried yaouank. Mez kerkent ma en-deveus an tad dispeget euz e verh evid he lezel etre daouarn he fried nevez, neuze dioustu hemañ a deu da veza he mestr, he fried evid mad ; hemañ hiviziken a hello ober ar pez a garo outi, ha pa ve he laza e ve ! den ne hello lavared ger dezañ.

Evid lakaad ar verh nevez etre daouarn he fried e tremen an traou didrouz tre. Ar mab-nevez a gemer e bried dre an dorn, a ra dezi azeza war gein eun azen pe eur mul, eñ e-unan a vlein an aneval dre ar brid, en eur gerzed kostez-ha-kostez gantañ.

E-pad an hent, mignoned an den yaouank a gerz a-raozañ, war diou reñk, mar kerit ; war e lerh e teu ar vuzisianed en eur hoari al lututu hag an tamtam ken e tregern ar stankenn. E-kichenn ar verh-nevez, a beb tu dezi, e kerz diou wrah koz en eur zougen unan eur pladad kouskous, unan all eur pikol piler koar.

Da heul ha war-lerh toud e teu kerent ar verh-nevez hag eun niver braz a dud yaouank, koulz hag a verhed yaouank o choual a-bouez-penn o *you ou ou* spontuz. Degouezet e-tal dor ti ar mab-nevez, hemañ a zikour e wreg yaouank da ziskenn diwar gein ar mul ; mez a-raog he lezel da voned tre e-barz en ti e ro dezi eun nebeud taoliou baz war he fenn ha war he diouskoaz, evid diskouez dezi piou eo ar mestr. Goude ez eus friko kouskous euz gwalh ; kig ‘vez ivez mez ne vez ket braz tamm pep hini : evid kloza

ar friko e vez greet eun abadenn fringal ken a lamm al laou hag ar c'hwenn euz dillad an dañsourien.

Ar *plinf hag* an tamtam a vez o seni dezo da fringal.

Ne vez pedet Marabout ebed evid benniga an eured, evid doned da frikota, da ober eur hovad mad a gouskous ne lavaran ket ; ma ne vez ket pedet da zebri kouskous, eh a e-unan, ha malloz d'an dud nevez ma n'en-deveus ket an tamm kenta :

« Neb ya d'ar friko heb beza pedet
Ne vezo ket euz ar henta gwalhet.»

Peurvuia an dud nevez koulskoude a bed ar Marabout da zoned d'ar friko eured, evid kaoud an enor da bokad d'e zorn, enor ha na vez ket roet d'an oll. Pa vez an dud nevez tud devod braz da Vahomed, e pedont memez ar Marabout da lenn dezo eur post pe zaou euz ar Horan pe da roi dezo eur skrid bennag euz al leor-ze.

Er vro-mañ an eureujou a vez greet oll evel kalz euz an eureujou giz kêr, mar plij, da lavared eo, heb lidou sakr na netra a gement a ve c'hwez relijion gantañ. Me ‘gav din eo heñvel-braz an dimeziou dre ar vro-mañ ouz an dimeziou greet gand ar mêr hepken e lod euz ar hêriou braz e Frañs memez. Evid er Habili ne zoñjer ket da houlenn ouz Doue ar hras d'an dud nevez da veva pell an eil e-ser egile, rag aliez e vez torret an dimeziou evid an disterra tra. Da vihanna deskibien Mahomed ne jomont ket pell heb kas o gwragez da foar an tri mil diwar o zro, pa ne blijont ket dezo, pe evid lavared gwelloh, pa dro en o fenn. Ar hiz eo, ha lezenn Mahomed ne lavar netra a-eneb ; ar hontrol eo a zo gwir.

Penaoz e touger ar hañv er vro-mañ

Kerkent ha ma vez unan bennag en e dremenvan, eun daou pe dri euz kerent pe mignoned ar hlañvour a yelo da gas kelou d'an oll dud er gêriadenn. Ar re-mañ a bign war-eeun war lein o ziez, pe c'hoaz en em vodenn en-dro da di ar hlañvour, hag en em laka da gana oll er memez amzer, gwazed ha merhed, reolenn a feiz diskibled Mahomed :

La Allah illa Allah oua Mohammed rousoul Allah. Ar gerent tosta a jom en ti e-tal gwele ar hlañvour beteg ma en-deveus tennet e huanad diweza. Neuze e yelont er-mêz da gana en eun dro gand tud ar gêriadenn : evel diskan d'ar post « *La Allah illa Allah... »* e kanont : *«ya oultenu imma » « mamm ma c'hoar ».* Ar moueziou-ze o kana er memez amzer a ra eur cholori heñvel deuz n'ouzon petra ; diêz e vefe gouzoud pe gana pe leñva eo a reont. Ar jolori-ze a bad e-pad eun hanter eur goude maro ar hlañvour, ha goude ne glever trouz ebed mui, ken e teu an eur da gas ar horv maro d'an douar. Pa vez achu an abadenn gana, an dud a ya e-barz ti an hini maro. Goude ma vez tennet e zillad pemdez digand an den maro, e vez goloet ar horv gand eul liñser wenn : ne vez ket touchet outañ goude-ze nemed evid e gas d'an douar. Muzulmanted pe deskibien Mahomed o-deveus ar gredenn penaoz, pa varv unan bennag, al lutin, pe eun êl fall bennag, a deu da wallgas ar horv maro e-pad an noz. Abalamour da ze, a-raog ma teu serr-noz, e vez kaset e-mêz an ti kement tra veo a zo e-barz. An dud a yelo da glask lojeiz en eun tu bennag ahann da antronoz vintin ; al loened a vez lezet da voned el leh ma tro en o fenn.

A-raog an interamant, an *Omir* pe ar mêr a ra kleuza ar bez, hag a embann dre gêr da bed eur e tle beza an interamant, en eur zegas da zoñj d'an dud ez int dalhet da vond da heul ar hañv a-zindan boan da baea eun amand. An Djemaa eo a dle rei peadra evid kaoud benvijeri ha paea tud evid kleuza ar bez. Pa vez greet an toull, an *Omir* a gas urz da zegas ar horv maro da gichenn ar bez. Ar horv, goloet gand eul liñser wenn, a vez lakaet war eur hravez daoubenneg, ha douget gand pevar gwaz ; pa vez skuizet ar pevar-mañ, pevar all a gemer o flas. An archedou evid lakaad ar re varo n'int ket anavezet e Bro-Gabili. A-raog ar horv maro e kerz eur guchennadig tud en eur gana war don :

« Peseurt son a ganin-me ?
Sonig mond d'am gwele.»

o hanaouenn muia-karet : « *La Allah illa Allah* etc...». Eur rummad kanourien all a deu war-lerh ar horv en eur gana, war ar memez ton, an diskan : « *oua Mohammed rosoul Allah.»* N'eus forz pegeid e ve an hent ne vez kanet nemed ar postou-ze. War-lerh an eil rummad kanourien e teu kerent an hini maro, e amezeien hag oll dud ar gêriadenn, da vihanna an dud o-deveus an oad da yun e-pad ar *Rhomadon*.

Ar merhed hag ar baotred n'o-deveus ket c'hoaz an oad da yun, ar re-ze oll ne dint ket dalhet da voned da heul ar hañv, na da heulia nikun euz al lezennou Mahomed. Ken se ne vez ket stank ar merhed o heul an interamañchou.

Degouezet e-kichennig ar bez, ar horv maro a vez diskennet ennañ dioustu, e benn troet war-zu ar Zao-Heol. Prest goude eur Marabout a ziskenn ivez er bez, hag a zizolo e beultrin d'an den maro evid lakaad warnañ eur skrid war an hini e vez talfaset en eur mod bennag eur post pe zaou euz lezenn Mohamed. E-pad an dra-ze ar ganourien a zalh mad war o hanaouenn : « *La Allah illa Allah, etc...».* Ar marabout, a-raog pignad er-mêz euz ar bez, a laka c'hoaz, en eur horn bennag outañ eur skrid all bennag ; war ar skrid e vez lakaet ano ha lesano an hini maro gand e oll vertuziou, e oll vad-oberou, etc... Evid petra e vez lakaet ar skridou-ze ? Mar her goulennit digand ar Gabiled e lavarfont deoh gand rogentez : « Evid mired ouz Doue d'en em fazia da zeiz ar varn, gand aon ne deufe da gemer eur *kofour* (eur pagan), pe eur hristen evid eun diskibl fidel da V/ Mahomed ; bremañ pa zeskouezfont o faperou, Doue da vihanna a hello gouzoud petra a dleo ober outo.»

A-raog kuitaad ar bez, pep hini a dlee ober eur zalud d'ar horv maro en eur lavared : *Allah okbar,* Doue braz, ha : *salom olik* salud dit-te ! O va Doue, dizoñjet em-eus da gomz deoh euz ar rumm dud ar muia brudet en interamañchou : al leñverien hag al leñverezed.

Ar re-mañ a zo tud hag a leñv evid arhant ; ne ouzon ket pegement e koust eul leñvadenn ; ar pez a ouzon mad-tre eo e vez paeet tud evid leñva en interamañchou. Ar re-mañ, goude ma vez saludet ar horv maro gand ar henta, a en em denn euz kichenn ar bez, a zeh o daelou, ha kerkent ma o-deveus ehanet da leñva, an dud all a zav oll deuz kichenn ar bez nemed tri pe bevar den : ar re-mañ a zo bet anvet en deiz a-raog evid goloi ar bez gand eur foeltrenn mên braz. Neuze oll dud ar hañv a yelo, en eur vousc'hoarzin, da zebri kouskous. Ar houskous a dlee beza paeet gand kerent an hini maro, pe gand an *Djemaa*, pep hini d'e dro. An *Omir* pe ar mêr eo a ra al lodennou kouskous hag al lodennou bevin ; - rag eur bevin a vez lazet evid ar seurt goueliou-ze - peb penn tiegez a gemer al lodenn a zegouez dezañ ; mez, peurvuia, e vez droug-kontant euz al lodennou, hag e tizroer d'an ti en eur bedi malloziou war neb en-deveus greet al lodennou-ze. Oll deskibien Mahomed a zo kompezet dre ar maro. N'eo ket brasoh na kaerroh interamant

eun den pinvidig eged hini eun den paour. Heñvel eo an eil ouz egile, nemed en eun interamant pinvidig e weler a-wechou, da heul ar hañv, muioh a leñverien hag a leñverezed. An dud-se - gwazed ha merhed - paeet evid leñva, a ra o micher en eun doare ar haerra ; mez paeet mad a rankont beza, pe netra !... E-pad eun nebeud deveziou goude an interamant, al leñverien hag al leñverezed a zeu da heul kerent an den maro, pa deu ar re-mañ da bedi war e vez. Eno e lezont chouadennou ken kreñv, gouest da lakaad da grena an Neñv hag an douar ; mez a-veh e vez greet dezo sin da ehana, ma trohont berr d'ar broh. Goude ma vez greet ar bedenn gand ar gerent, ar re-mañ a laka war ar bez pladadou kouskous ha fiez : - ar beorien pe chas ar harter a ra o mad gand ar boued-se.- Ar zoñj euz an dud varo ne loj ket aliez nozvez e penn ar Gabiled : a-benn eun nebeud derveziou, kerent an hini maro a yelo adarre d'o labouriou pemdezieg, ken dizoursi, ken laouen ha biskoaz, evel ma n'o-divije kollet hini ebed euz o zud. Daou pe dri devez goude maro e vab unik, eun *Omir* a lavare : « O ! va mab-me a oa eur paotr stard, sur ! Hennez ne sponte ket evid moned war droad da gêr a Aljer da werza eoul !! Setu aze eur paotr hag a houneze din dornadou arhant, avad !... An tad-se ne gave nemed ar seurt komzou-ze evid keunial d'e vab, evid e veuli, ar mab-se ma en-devoa kement leñvet ha yudet war e vez, eun nebeud deveziou a-raog. Setu aze penaoz e touger ar hañv er vro-mañ !...

Penaoz ema ar marhajou er Habili

Bemdez e vez eur marhad bennag er *Habili,* hirio en eul leh, warhoaz en eun all. Er marhajou-ze e vez eur forz a dud ; n'eus forz pegement a labour, pegen nebeud amzer en-defe d'hen ober, eun den euz ar vro-mañ ne jomo biken heb moned d'ar marhad. Ha pa n'en-defe netra da brena pe da werza, an dra-ze ne ra ket, eur *Habil* a yelo atao d'ar foar pe d'ar marhad !... En daill-all, ar *Habil* a gar kalz an traou nevez ; evid gouzoud an nevezentiou, evid gouzoud petra a zeu hag a ya, petra a lavar hemañ, petra lavar hen-hont, eo red moned d'ar marhajou ! Ha neuze n'eo ket toud : d'ar marhad e ranker moned evid kaoud eun tasad kafe, pe eur volennad te ; n'eo ket ker ; eur gwenneg an tasad. Er marhad e vez kavet ivez eur werennad limonad (dour kelhet), pe c'hoaz eur veskennad

siro, hag ar gwella toud, mignoned, eur rumm-gartou ganto en o godell, prest da hoari e-pad eun devez hed-ha-hed.

Gand ar hoariadeg kartou, dreist-oll, eo sod-tre ar *Gabiled.* Kalz a hoari beteg koll o oll danvez, o oll madou ; meur a hini o-deveus ranket roi o gwragez evid paea o dle. Kollet eo ar vro e gwirionez gand ar c'hoariou kartou. Me a anavez eur gêriadenn a-bez rivinet gand ar seurt c'hoariou-ze. Tud ar gêriadenn a zo sammet a zle, hag heb dale, mar kendalhont da goll, e vezint paourroh eged ar vrasa beorien.

Er marhajou e vez greet an oll aferiou dre ar vro-mañ. Eno e vez gwerzet ha prenet, greet al liziri-feurm, hag an oll draou all evel-se. Er marhad eo e kaver ar barner-a-beoh anvet *Cadi* evid roi e wir da bep hini ; eno eo e vez embannet an urziou, al lezennou a-berz ar Gouarnamant ; eno eo e vez paeet an dleou ; eno e vez lavaret da dud ar harteriou all en em gavoud evid reñka o aferiou, pe evid en em glevoud gand tud eur harter all. Er marhajou er vro-mañ, e kaver ivez kement a zo red evid en em vaga hag en em wiska evel tud ar vro : *burnous, gandoura, chechia,* kelhiou-breh, kelhiou-gouzoug evid ar merhed, koefou a beb seurt liou, louzeier ouz peb kleñved nemed ouz kleñved-ar-maro, plajou-koad braz, loaiou, klezeier, kontilli evel re ar Gabiled, *kahol* evid liva en dro d'an daoulagad, *henne* evid ruzia an ivinou, *tabokhol-iou* pe bodou-pri, *djarr-ou* pe bodou-kambr, bridou, *berdo-iou, telli-ou* pe *chonori-ou,* deñved, gevri, azenned, ejenned, beuhed, muled, ha kalz traou all. Ar gigerez a zo en eul leh distro. An anevaled a vez gwerzet, lazet ha lakaet a-gaterennou war ar blasenn-foar. An tammou kig a vez lakeet a-istribill ouz peuliou plantet en douar. N'ez eus priz greet ebed ; neb a bren a chilpot gwella ma hell ouz an hini a werz ha peurvuia, an hini a chilpot ar muia eo an hini en-deveus ar muia finesa, hag en-deveus an tu-a-hounid. Medisined ar *Habili* o-deveus eul leh dibabet en dachenn-foar ; eno emaint azezet war o zorchenn, en-dro dezo eun nebeud buretennadou louzeier hag a daol eur flêr gouest da lakaad eur marh maro da voned en araj. Embann a reont a-vouez-uhel madelez o louzeier, an oll vurzudou greet ganto ; kalz anezo memez, ouspenn ma lavaront ez int *Tobidou-ed* (medisined), a gemer an anoiou kaer ha doujet a *zivinourien* hag a *zorserien* Eur bobl a dud a vez bodennet en-dro d'ar farouelled-se, d'ar varhadourien-gomzou-kaer-ze. Ar Gabiled a zo diskiant, berr-spered a-walh evid en em lezel da veza gwadet o yalh dezo gand ar seurt gwaderezed-se.

Er marhajou er vro-mañ e kaver bandennadou tud paour ha truillenneg, eun druez o gweled ! N'eus forz e pe du e taolit ho taoulagad, ne welit nemed peorien oh astenn deoh o dorn evid goulenn an aluzenn. Mar ho-peus ar gwall-chañs da dremen e-biou unan bennag anezo heb roi dezañ eun draig bennag, e kontfint ho pater deoh, en eur roi deoh a beb seurt anoiou vil ha divalo. *Dervichet* a vez ivez kalz anezo er marhajou : mez ar merhed ne vent ket gwelet gwall-stank. Ar *V/Marabouted* avad a vez, koulz lavared oll, er marhajou. Moned a reont evid gweled o deñved, da lavared eo tud o farreziou. An deñvedigou paour-ze o-deveus kement a blijadur o weled o beleien er marhajou, abalamour eno e hellont pokad da zaouarn ar *v/marabouted ;* ar pez a zo eun enor evito, hag evid ar re-mañ, eur joaiusted a galon, evel ne gaver ket e baradoz *Mahomed.*

Mez pa vo lavaret ar wirionez penn-da-benn, n'eo ket hepken evid ma vezo poket d'o daouarn, d'o zal ha d'o fenn gand ar bobl, eo e yelo ar *V/Marabouted* d'ar marhajou ; kafe ha te a vez paeet dezo ivez ; hag ar V/ Marabouted a gar kement ar hafe hag an te !! Glaouri a reont pa vez komzet dezo euz eun tasad kafe pe de... Ar hafe hag an te a vez kavet ken mad gand ar Gabiled evel ar gwin-ardant gand ar Vretoned. Ne vez ket greet eur marhad, ma n'heller ket kaoud eun tasad kafe pe de, pe siro. Kent-se, e pevar gorn ar marhad, e kaver staliou gante ; ha n'eo ket eno e yelo an nebeuta a voneiz. En-dro d'an dachenn foar ez eus leun a deltou : eno ema ar varhadourien, Arabed pe Juzevien, o werza kemend a zo red da gaoud evid beva hag en em wiska. Kalz cholori a vez klevet er marhajou-ze, mez ar gwasa eo eh erru ivez kalz gwalleuriou. Rouez eo ar marhajou ma ne glever ne ve ket bet unan bennag laeret, pe houliet, pe lazet memez. Koulskoude n'eo ket abalamour ne ra ket an archerien hag ar polis o dever ; rag ar re-mañ a zo tud a zever er Habili koulz hag e Breiz-Izel.

Peseurt micheriou a ra an dud dre ar Habili
Al labourerez douar
Madou an douar

Poblou ar Habili a zo pell-pell war-lerh poblou an Europ war hent an deskadurez. Mar houlennit diganen perag ? Va lezit d'hen lavared deoh : digand poblou ar Habili eo bet lamet abred, siwaz, sklêrijenn ar Feiz kristen ; pell 'zo emaint dalhet en deñvalijenn euz an oll youlou-fall ; o spered a zo pounnerraet, dallet-oll. N'o-deveus den d'o blenia nemed tud ken dall hag int ; penaoz e fell deoh e hellfe daou zen dall en em vleina an eil egile en eun hent striz ha ken diêz : o-daou e kouezfint war o fenn er foz ; Jezuz-Krist eo en-deveus hel lavaret. Bro an Europ he-deveus da ziwall ivez da goll he bleinourez, me fell din lavared an Iliz katolik ; lezenn Jezuz-Krist, sklêrijenn ar bed. Mar deo poblou an Europ eet kement a-raog en hent euz an deskadurez, e hellan lavared a-vouez-uhel, en deiz ma tilezint relijion o zadou-koz, e kouezfint ken izel, marteze izelloh, eged ma n'eo kouezet ar Gabiled.

Rag ar re-mañ, e micheriou 'zo, a zo labourerien euz ar gwella. Kent-se er Habili e kaver klezeier ha fuzuillou hag a zo labouret brao-tre. E-touez ar *Zowoua-ed* dreist-oll eo e kaver an houarn labouret brao, dantelezet oll, euz ar haerra a heller da gavoud ; ha koulskoude an traou-ze oll a vez labouret gand ar gontell. Er vro-mañ e kaver an oll labouriou, an oll vicherou, koulz lavared, a gaver e Breiz-Izel. Bez' ez eus mañsonerien, kilvizien, goved pe *marechaled,* houarnerien-gezeg, heskennourien-goad, kigerien, gwakolierien, kereourien, gwiaderien, poderien, toerien, tud evid ober loaiou, plajou ha benvijiri all evid ar gegin. Kontilli ar Habili a zo heñvel euz gourglezeier, pe *dagou :* ar varvenn a zo dir temzet mad ; an troad a zo greet gand koad ha kizellet euz ar haerra, leun a batromou naered pe anevaled all. Ar Gabiled o-deveus eur voest a vez gand ar gigerien e Breiz-Izel o lakaad o hontilli diwaderezet. Ar gontell eo arm muia-karet ar Gabiled ; en em zervij a reont outi aliez evid stourm pe evid en em zivenn ouz o enebour ; morse ne yafent er-mêz euz o ziez heb kaoud o hontell vraz ha ledan a-istribill ouz o hostez.

An darn vrasa euz tud ar Habili a zo labourerien-douar ma ne vez ket pehed roi an ano-ze da eur vandenn strakerien burlu, pe dud didalvez ha ne labouront nemed peder pe bemp eurvez amzer bemdez, petra lavaran ? bep tri devez, rag pa o-deveus labouret peder eurvez en eun devez, e chomont daou zevez all da gousked, pe da ehana. Hag a-hend-all, ar Gabiled ne garont ket kalz muioh al labour eged na ra an Arabed, skwer an

dud didalvez. Ar Gabiled ne labouront nemed evid mired da vervel gand an naon. Setu amañ gand peseurt benvijiri e reont o labour : ar bal, pe ar rañv ; an trañch ; ar bigell ; eur vouhalig vihan, eur penn dezi evel eur vouhal, eun all evel eur bah pe eur hrog, hag a anver evid se : bouhal-vah. Bez' ez eus ivez eur vouhalig all hag a anver eur vouhal-bigell abalamour d'ar bigell a zo en eur penn outi. Bremañ, pa em-bezo komzet deoh euz eun nebeud ferher koad, euz eun diou pe deir rastell koad, euz eur falz danteg evel eun heskenn, erfin euz eun alar kalz simploh eged an eler a vije gwelet e Breiz-Izel bremañ zo eun daou-hant vloaz bennag, eh anavezfoh oll benvijiri ar Gabiled.

Ar Gabiled n'o-deveus ket a gezeg ; evid labourad o douarou e stagont daou ejenn ouz an alar, hag e-giz ma kavont êsoh labourad gand an benveg-se eged gand ar benvijiri all, peurvuia n'en em zervijont nemed outañ evid o oll labouriou. Ar vouhal-bigell hag ar vouhal-vah, evel ma'z int skañv, a rank ivez danevell ar muia.

Ne welfot memez, koulz lavared, den ebed er vro-mañ ha ne zougfe an daou venveg-se war e ziskoaz, n'eus forz da beleh e yelo, ha ne vefe ket e soñj mond da labourad. Ar Gabiled ne hwennont morse o farkeier, n'o zeilont morse kennebeud. Troi an douar gand an alar war ar greun pa vez hadet, ha medi an ed pa vez azo, pa vez dare, setu aze tost da vad oll labour an douar er vro-mañ.

Pa en-deveus c'hoant unan bennag da gaoud eun tamm legumach bennag (pe louzou mad da zebri evid komz brezoneg c'hweg), neuze e kemer ar boan da en em zervij euz ar bal pe euz an trañch evid torri eur hornig douar : mez ne jomo ket re bell gand aon na zeufe da hlebia e deod en e henou gand ar hwezenn, pe da dana e zaouarn gand ar skuizder.

Setu amañ ar re a zo madou an douar dre ar vro-mañ : an heiz, ar gwiniz, ar herh, ar maiz pe gwiniz-Spagn, ar *bechno* pe sorgo, an ognon, ar piz-bihan, ar fao, an irvin, ar harotez, ar pour, ar pebr, ar pivoena, ar hoton hag ar butun.

Er Habili ne gaver na segal na gwiniz-du, na melchon, na panez, na kaol, nag avalou-douar ; na kalz traou all hag a hellfed kaoud êz-tre, mar karfed labourad ; mez tud ar vro-mañ a gav gwelloh chom paour eged dastum danvez en eur labourad, en eur skuiza. Gouzoud a reont mad-tre e hellfent kaoud an oll draou-ze êz a-walh, mez abalamour o zadou-koz n'o-deveus ket hadet ar seurt traou-ze, pe evid lavared ar wirionez, abalamour

n'int ket bet boazet d'en em skuiza o labourad, ne fell ket dezo degas kiziou nevez er vro ! Goude ar gernez pe naonegez erruet er bloavez 1867, ar gouarnamant a rannas etre tud ar vro eur guchennad vad a avalou-douar en eur roi urz dezo da hada lod en o farkeier. Mez an dud-mañ a gavas re vad o avalou-douar, hag o debrjont oll, heb mired tamm ebed da hada, hag abaoe n'ez eus ket muioh a avalou-douar er Habili eged na oa a-raog. Tud ar vro, ma n'ema ket ar giz ganto kennebeud da hada boued loened, hag e-giz ma n'o-deveus ket a foennijiri pe brajeier, eo red-mad dezo maga o loened gand kolo pe blouz ha gand yeot a hellont da gaoud e gwrimennou ar parkeier pe war ribl an hentchou braz. Honnez a zo eur yeotenn dreud - A-wechou e tastumont deliou fiez ha deliou gwez onn pe "ouenn" evel ma lavarer e Kerne, evid roi d'al loened pa vez eet toud ar plouz. Mez mar ne gaver mui euz an deliou-ze, evel en hañv, ar paour-kêz loened n'o-deveus mui nemed eun dra da ober, krevi evel kelien gand an naon. Rag en hañv er vro-mañ e vez ken tomm ha ken nebeud a hlavijer, ma ne gaver ket eur yeotenn hlaz.

Peseurt gwez a gaver er vro-mañ
Al loened doñv, pe loened an ti
Al loened gouez
Al laboused

A-raog komz deoh euz ar gwez a gaver er Habili, va lezit da lavared deoh eur gerig bennag diwar-benn ar winienn pe wezenn rezin a gaver e kement korn 'zo er vro-mañ hag a zo ouspenn unan euz teñzoriou ar vro. Ar rezin er Habili a zo euz ar gwella a hellfer da gaoud evid servij da zebri euz taol ; mez pa vez greet gwin gantañ, ar gwin n'eo ket gwall-vad, re deo ez eo, hag e liou a zo divalo, evel liou ar siro greet gand spezad. Ar rezin a vez kavet azo pe dare, kentoh pe ziwezatoh, hervez ma vez plantet ar gwini er stankennou, el lehiou gwasket, pe war lein ar meneziou leh m'eo yennoh an amzer.

Adaleg ar penn kenta a viz even beteg miz du e weler ar Gabiled o voned e seiz korn an Aljeri evid gwerza o rezin ; hag e tizroont en-dro leiz o godellou a arhant.

E-touez ar gwez a gaver er vro-mañ, e komzin deoh da genta euz ar wezenn olivez. Euz ar wezenn-ze eo e vez tennet ar gwella eoul anvet eoul-olivez. Mar karfe ar Gabiled labourad gwellohig o olivez eged na reont, mar karfent dreist-oll kemer evid labourad ar frouez-se ar benvijiri er giz nevez a gaver er broiou all e leh eo desketoh ha finnoh an dud, e hellfent ober eoul koulz pe welloh eged an eoul a vez greet e kêr Nice hag er hreisteiz euz ar Frañs. Ar Gabiled a ra muioh a arhant, peadra gand o gwez olivez eged gand o douarou, n'eus forz pegen talvouduz ez int. Euz frouez an olivez-se vez kaset leiz eun niver braz a lestri-mor koulz da Vro-Hall ha d'ar broiou all. An darn-vrasa euz an eoul olivez a brener e Breiz-Izel dindan an ano a eoul-Nice pe euz lehiou all, ne deo nemed eoul euz ar Habili, gwerzet gand marhadourien euz kêr Alje evid beza kaset d'ar hreisteiz euz ar Frañs !... Ar wezenn fiez a zo ivez eur wezenn dalvouduz-braz evid tud ar vro-mañ. He frouez, pe vent sehet en heol, a zervij da vagadurez d'an dud ; gand eun dornadig e vez gwalhet eun den d'e bred ; he deliou a vez roet d'al loened, pa vez eet toud ar plouz !

Ar wezenn dero a zo ivez e reñk ar gwez talvoudusa. Ar Gabiled a zebr ar mez e-kriz, pe c'hoaz, pa fell dezo frikota, e lakaont ar mez da boazad er sukr gand eun nebeud brenn pe blouz draillet munud-ha-munud, hag e reont eur seurt kouskous gand an dra-ze. Goude an tamm lip-e-bao-ze e lipont o mourrou ; koulskoude n'eo ket gwall-vad, m'hen asur deoh ! Bro ar Gabiled, evel ma em-eus hel lavaret er penn kenta euz va liziri, a zo eur vro leun a veneziou braz uhel, hag a stankennou don ha ledan ; evel-se ez eus kalz kemm etre an amzer a ra e goueled ar stankennou ha war lein ar meneziou ; pa vez tomm da zevi en eul leh e vez yen da skorna en eul leh all. Abalamour da ze e kaver er vro-mañ, er memez amzer, ar gwez na boulzont nemed er broiou yen peurvuia ; ar pez a ra d'ar vro beza ken kaer ha ken pinvidig en he gwez. Er vro-mañ, ouspenn ar gwez fiez, ar gwez olivez hag ar gwez dero-mez, e kaver c'hoaz gwez dero-spoue, gwez sedr, gwez oulm, gwez gwern, gwez eulah pe eulh, gwez elo pe elv, gwez sikomor, gwez fao, gwez haleg, eun daou pe dri seurt anezo. Bez’ ez eus ivez gwez frouez, evel gwez avalou, gwez per, gwez kerez, gwez prun, gwez alamandez, gwez kraoñ, gwez kelvez, gwez mouar, gwez

pivoena, gwez orañjez, gwez avalou-sitroñ, gwez brikez, gwez pechez ha kalz gwez all a ve re hir din o eñvel oll amañ. Bez’ ez eus c'hoaz kalz brousgwez evel ar balan drêneg, an olivez gouez, ha kalz re all. En eur ger, er vro-mañ e kaver, koulz lavared, an oll gwez a gaver er broiou tomm hag er broiou yen.

Er Habili, anevaled an ti a zo ar memez re evel e Breiz-Izel ; nemed ar hezeg na gaver ket er vro-mañ : rag ne vez ket moyenn pignad gand kezeg war lein ar meneziou uhel, na diskenn dre hentchou ken striz ha ken diêz. E-leh kezeg ez eus azenned ha muled. Evel laboused an ti ne weler nemed koulmed, yer, killeien, hag a-wechouigou houidi. E kement ti euz ar vro-mañ ez eus eur hi karget da ziwall an ti ; evid e zihaoui deuz e boan, ne gav ket din e vefe roet aliez tamm boued dezañ evid torri e naon, taoliou boutou ne lavaran ket, avad !... Ar bleizi ne dint ket anavezet dre ar vro-mañ, ne weler ket euz o liou, nag euz liou ar hirvi, nag an demmed pe yourhed, pe c'hoaz bijorhed evel ma leverer e Kerne. E-touez an anevaled gouez, ar gwasa a zo da ziwall outo eo eun aneval heñvel ouz eur haz, mez kalz brasoh, tost da vad er memez ment gand an tigr, hag a reer anezañ e galleg *panthère*. Al loen-ze a weler stank a-walh er vro-mañ, hag a zo gwall-griz, gwall-bez, eur gwall-ibil, da sponta ! Euz al leoned ne weler ket gwall-aliez er vro-mañ. An anevaled-ze o-deveus o douarou war gosteziou meneziou *Djurdjura*, euz al leh e tiskennont er stankenn vraz a zo e-kreiz etre kêr *Bouira* ha kêr *Aumale* pe c'hoaz er stankenn a zo etre kêr *Bordj-Bou-Arreridj* ha kêr *Aumale*. Al loened gouez all a weler er vro-mañ eo an *hyène*, ar chakal (ar re-mañ 'zo heñvel-braz ouz al lern), al lern, ar moh-gouez. Abaoe an dispaherez diweza a zo bet er vro-mañ, ar Gabiled ne hellont mui dougen fuzilli, n'o-deveus ket ar gwir da zougen armou-tan ; abaoe, niver euz ar moh-gouez a zo kresket kement ma'z eo red da baotred ar gouarnamant ober an hu eur wech an amzer. War gern meneziou *Djurdjura* e kaver eun niver braz a varmouzien. Ar Gabiled, war ar poent-se, n'emaint ket gwall-bell war-lerh tud gouizieg an Europ evel *Littré* ha kalz re all, ar Gabiled a zo leun a zoujañs evid ar marmouzien ; o hemer a reont evid tud bet diskiant a-walh gwechall evid refuz en em ober diskibien da V/ Mahomed, tud hag a zo bet lakaet goude o maro er stad truezuz-se gand Mahomed abalamour d'o dizentidigez.

Er Habili e kaver kalz sebier[5] ; rag ar chase a zo divennet, hag ar re a chase a ra evel chaseourien goz Breiz-Izel gwechall, da lavared eo e yelont d'ar chase o godellou karget a vein, eur penn-baz en o dorn. Evel-se ne vez ket distrujet eur vraz a zebier ; abalamour da ze e weler dre amañ klujiri a-vandennadou ; tridi a-vernou ; mouilhi a-gantchou ; kiohed, drasked, borzevelleged e-leiz ; pichoned pe kudoned kant evid dousenn, en eur ger kement labous a gaver e Breiz-Izel a gaver amañ ivez. Mez er Habili e kaver c'hoaz ouspenn an êred pe spaouered[6]-braz, ar skouled, ar guped pe burtuled, ar branhagned ha kalz labousedigou bihannoh ha na gaver ket e Breiz-Izel kennebeud. Ar Gabiled a gar kalz ar vranhagn a en em vag euz kig an azenned hag ar chas krevet gand an naon. Abalamour ma en em vag gand kig gagn eo anvet evel-se : Bran-hagn *(charognard).* Al labous-braz-mañ a gas gantañ ivez oanedigou, gevridigou bihan beo-beug evid o debri. Mad ! ar Gabiled a eñv al labous-se o *Marabout,* pe o *beleg,* mar degouezfe gand unan bennag tizoud al labous-se hag ober droug dezañ, ha pa ve heb soñj, e kredfe e vefe sur da veza daonet.

Ijin ha koñvers ar Gabiled

Er Habili ne reer netra vraz ebed evel er broiou all, hag an ijin er vro-mañ a zo koulz lavared ha netra. Ar ouarnamant he-deveus bet c'hoant da zevel eur skol skiantchou ha micheriou e Fort-National ; mez e-pad dispaherez vraz 1871, ar Gabiled o-deveus bet lakaet an tan en ti-skol, hag ez eo bet devet kement tra a aparchante ouz ar holaj. Abaoe, ar skol vraz-se, kouezet en he foull, n'eo ket savet a-nevez.

Eur skol vraz all, savet e kêr Dellys, he-deveus eur guchennadig skolaerien ; mez aon em-eus ne yelfe dreist mell-diwez evel skol vraz Fort-National ! Koulskoude e vefe eur holl braz evid ar re a zo enni o teski.

---

[5] sebier : jiboez.
[6] spaouered : ? Marteze “sparfelled“

Ar Gabiled a labour ar butun, mez, ar gwasa zo n'o-deveus stal vraz ebed evid ober al labour-ze : ar pez a zo kalz difonnusoh. Int a gas o butun a-zammou war vuled, pe war azenned, da Hassein-Dey pe da Alje e leh ema staliou ar Ouarnamant evid labourad ar butun. Mez, hel lavared a rankan, en Aljeri ar butun a zo marhad-mad-vil e-skoaz n'ez eo e Frañs. Ali d'ar fumerien ha d'ar brizerien da voned d'an Aljeri da brena butun mad ha marhad-mad !

Setu amañ gand petra eo greet ar milinou er vro-mañ : daou vên hag eur rod koad lakaet da drei gand nerz an dour o koueza war he loaiou, setu aze ar gwella hag ar haerra milinou a gaver er Habili. Ar benvijiri-war-dan n'int ket anavezet er vro-mañ ; ha, kredi a ran, n'emaint ket c'hoaz war-bouez doned er vro ; koulskoude ne vefe ket diêsoh d'an dud ; ar hontrol eo a zo gwir.

Er vro-mañ, peb tiad tud n'en-deveus ket kalz a zouar da labourad ; abalamour da ze ivez ez eus ken nebeud a ed er Habili. Setu e peseurt mod e reont an eost dre amañ. Pa vez dare an ed, e vez trohet ar pennou hepken diwar ar plouz. Ar pennou ed-se a vez dihreunet gand an daouarn, hag ar greun a vez debret eul lodenn anezo, - tra-walh evid beva en deiz-se, - al lodenn all a vez lakaet a-gostez en eun *djarr* pri prad. Ne vez grignolet evel-se avad nemed ar pez a vez re, ar pez na heller ket da zebri en eun devez. Antronoz ha bemdez e-pad an eost - da lavared eo e-pad daou viz hanter pe dri miz ma ver oh ober an eost - bemdez e vez greet ar memez labour gand an daouarn ha gand an dent. Eüruz eo na vez ket a hlao er Habili e-pad an hañv, paneve-ze an ed a vreinfe er parkeier, keid-all e ver ouz hen dastum.

Mad ! pelloh amzer e ver c'hoaz o tastum an eost olivez eged an eost all ; rag gand tud ar vro-mañ n'ema ket ar giz d'en em hrevi gand al labour, ha pa lamm al labour warno, int a gemer an teh. Evid ober an eoul gand o olivez, ar Gabiled ne reont nemed o flastra war eur mên ; goude o zeulont en eun toull braz hanter leun a zour. Pa o-deveus karget an toull a olivez, en em lakaont da zañsal warno ken e vez distaget mad an eoul diouto piz-ha-piz. An eoul, evel ma ouzoh oll, a zo skañvoh eged an dour hag a zav war-horre, evel ma sav an dienn war al lêz. Pa vez ehanet an dour o fiñval, e vez dastumet an eoul er memez mod ma vez dastumet an dienn diwar al lêz ; an eoul, diennet evel-se, a vez taolet e podezou pri, pe e seier greet gand krehen buohed.

Er Habili ne reer labour vrao, labour fin ebed, nemed pa vez greet eun taol-kontell, eur gourgleze, eur hleze, eur fuzuill, pe eun nebeud benvijiri ha meubl. Al labourerien douar dre amañ ne dint nemed teuherien[7] : eun druez eo gweled pegen paour, pegen divalo eo al labourerez-douar er vro-mañ !...

Ar hoñvers, - pe ar henwerz evid komz brezoneg koant, - a ya eun tammig gwelloh ; moned a ra koulz lavared mad. N'ez eus foultr korn ebed euz an Aljeri, adaleg ar mor *Méditerranée* beteg an dezerz-braz Sahara, a gement ne yafe di ar Gabiled evid gwerza o marhadourez, pe evid prena ar pez o-deveus ezomm. Marhadourez ar vro-mañ eo an eoul olivez, ar fiez, ar rezin, an ed, ar heuneud evid ober tan hag ar hoad er mod all, an deñved, ar gevri, ar beuhed, an ejenned, an azenned hag erfin ar muled. Kerkent ma o-deveus ar Gabiled gwerzet o eoul, o ed, o fiez hag o rezin, e yelont war-zu an dezerz-braz da brena loened digand an Arabed a zo o chom eno ; - an Arabed a zo o chom er Sahara a zo oll mesaerien deñved ha loened all ; goude e teuont d'o gwerza, - kerroh eged ma n'o-deveus o frenet, petra 'ta ! e kêr Alje hag er hêriou all tro-war-dro. Ar Gabiled a ev al lêz hag a lip an amann, heb morse gwerza tamm ; hag evid lavared gwir, ne dalv ket ar boan dezo klask gwerza o lêz pe o amann, rag beh o-defe o kavoud tud da brena, ken reketuz eo gweled penaoz e kempennont an traou-ze.

An oll marhajou er vro-mañ, n'eus forz pegen niveruz, pegen stank ez int, n'eus forz pegement a dud a ya dezo, a vez atao marhajou mad : eun taol braz a draou a vez gwerzet ha prenet enno.

An herberh, pe menehi, pe degemer
An Difa

Ar Gabiled evel an Arabed o-deveus ar brud da veza tud hag a ro degemer d'an oll. War ar poent-se e fell din roi deoh da anavezoud ar wirionez plên, penn-da-benn. Evid gweled ar Gabiled o roi degemer vad d'an ofiserien, da dud ar buroiou, d'ar skrivagnourien arab, da baotred ar hargou, koulz ha d'ar re a zo e penn ar ouarnamant

---

[7] teuherien : savet diwar ar ger “teuh“.

hag ar hargou braz, kement-se n'eo netra iskiz, a dra zur ; rag an degemer vad-se a zo talvoudusoh evito eged na ve noazuz. An Arabed hag ar Gabiled n'emaint ket heb gouzoud kement-se, me hen asur deoh ; abalamour da ze e reont gwella ma hellont evid plijoud d'an dud a zo ouz o gouarn. Eur Marabout, pe c'hoaz eun den pinvidig braz bennag, - rag deskibien Mahomed a gemer ar pinvidigeziou evid vertuziou, ar seurt tud-se eta a hell goulenn digor n'eus forz ti piou. Mez eun den paour, nemed bez' e vefe eun *Dervich*, a vez lezet a-walh e toull an nor, heb na vefe roet an disterra tra dezañ evid terri e naon. Aliez e ranko skoi war meur a zor, hag e-pad meur a zevez a-barz kaoud eun tamm kaletezenn, pe eur fiezenn da lakaad etre e zent. E-touez eun nebeudig euz ar rummadou-tud, - ha c'hoaz kement-se n'ema ket stank, nebeutaad a ra bemdez, ez eus staget madou ouz ar Moskeou ? pe ouz an Djemaou, evid roi lojeiz, boued hag evaj d'an dremeniaded. Mez n'eo ket stank an dremeniaded a ya da houlenn digor er seurt herberhou-ze ; rag an dud a zo e penn an tiez-se a glask dreist-oll o gounidegez o-unan ! An degemer ne vo ket euz ar haerra, mez deuz ar herra ne lavaran ket ; mar jom an tremeniad da loja, en-devezo evid gwele eur mên kaled pe an douar yen, ha kement-se evid arhant !...

Mar deo an tremeniad eun den a reñk uhel e vez roet dezañ degemer vad ! Neuze e vez roet dezañ eur pred boued anvet "*difa*" er vro-mañ.

Er penn kenta euz an *difa*, roet d'eun tremeniad, e vez servijet eun tasad kafe ; goude, leiz eur plad pri pe koad a gouskous ; er memez amzer e vez servijet ivez ouz taol, eur yar pe eur hillog poazet ouz ar ber, - ne vez ken saoz[8] nemed an druzoni euz ar yar,- erfin e vez servijet adarre eun tasad kafe, mez mestr an ti a gemer e lod euz an tasad er memez amzer gand an tremeniad.

Bez' ez on bet meur a wech o leina e tiez an Arabed hag e tiez ar Gabiled ; beb gwech avad em-eus gwelet mad e oa mall gand tud an ti gweled an tremeniad oh ehana o tebri, evid ma chomje muioh a ze da zebri ganto ; rag, ar giz eo, tud an ti ne dleont debri euz o houskous nemed goude an tremeniad. Ar Gabiled ne zebront ket kalz evid ar hustum ; ne gemeront nemed daou bred bemdez, d'ar mintin ha d'an abardaez. Mez pa hellont kaoud

---

[8] saoz : hilig.

an tu da goueza war eun *difa* en eun ti bennag, neuze avad e vourront kement ha ma hellont. Pa ya unan bennag da glask an *difa* en eun ti bennag, da lavared eo da houlenn digor digand eun tieg bennag, ar henta tra en-deveus da ober, a-raog moned tre e-barz en ti, eo goulenn ar mestr, pe ar penn euz an ti ; hemañ ne zaleo ket da zoned war-arbenn d'an hini en-deveus her galvet, da vihanna, mar ema er gêr. An dra-ze eo ar giz : mez ar giz-se n'eo ket hepken ober eur seurt sevenidigez ; beza ez eo ouspenn en em ziwall ouz droug. Rag moned e-barz ti unan bennag euz diskibien Mahomed, heb beza bet diarbennet gand mestr an ti, eo en em lakaad en tu da gaoud eun taol kontell, eun taol fuzuill, pe eun taol benveg all bennag gouest da roi deoh taol ar maro. Ar henta tra a ra mestr an ti, pa dosta ouz an tremeniad a houlenn digor digantañ, eo goulenn kelou euz e yehed ; stouet d'e zaludi, da bokad d'e zaouarn, d'e benn ha d'e ziskoaz : goude, e houlenn digantañ evid peseurt kevridi ez eo deuet d'her gweled beteg e di. Pa en-deveus lavaret an tremeniad evid petra eo deuet, mestr an ti a lavar dezañ moned war e lerh en ti ; mez an tremeniad, mar anavez giziou ar vro, ha mar anavez eun tamm ar zevenidigez, a ranko, a-barz heulia an hini a ra degemer dezañ, ken en-devezo mestr an ti greet d'e wragez ha d'e verhed moned en eur gambr a-gostez ; rag ar re-mañ ne dleont morse beza gwelet gand an dud diavêz. Pa en-devezo reñket e stal, mestr an ti a deuio en eil gwech d'her pedi d'hen heulia ; neuze an tremeniad a hello moned war e lerh en ti.

Degouezet e kostez an daol, mestr an ti a lavar d'ar mevel, pe mar n'eus mevel ebed, e ya e-unan da zervij an tasad kafe kenta. Keid ma vez an tremeniad oh eva e gafe, e vez aozet ar houskous. Mar dle an tremeniad tremen an noz en ti-ze, mestr an ti en-deveus soursi braz da gas en eul leh all e wragez hag e verhed da gousked : ar re-mañ ne dleont moned er-mêz euz an ti nemed goude ma vent bet mouchet ; mestr an ti a dle o hundui e-unan. Mar ne jom an tremeniad nemed eun nebeud, mestr an ti ne guz ket ar merhed ; lezet e vent war-wel ; mez morse an tremeniad ne dle komz an disterra outo keit ha ma vez c'hoaz en ti. En daill all e hell hen ober, gand ma ne vezo ket gwelet.

Penaoz e vez aozet boued ar Gabiled

N'eus forz pegen kaer anoiou a ra Kabiled d'o boued, o bevañs a zo paourig a-walh : an danvez n'eo ket eur haer, hag ar Frañsizien o-devefe beh-ha-beh o klask en em ober euz ar seurt boued-se. Mar deo ken divalo ar bevañs er vro-mañ, n'eus ken abeg nemed leziregez an dud. Dre amañ an darn vrasa euz ar bobl a zo evel bugale : pa o-deveus eur gwennegig bennag en o yalh ne reont mui eun disterra tamm labour, hag e prenont ar pez a dro en o fenn. Dre ma kignont e lakaont er pod ; soubenn fresk bepred !... Pa vez deuet mare an olivez hag ar fiez o gweler o toned euz ar marhajou, sammou kig bevin ganto war o hein ; mad, degouezet er gêr, ar hig-se a vezo debret oll en eur pred, mar galler. Eur wech tremenet mare an eost olivez ha fiez, e-pad al lodenn all euz ar bloaz, o-deveus poan o kavoud boued da zebri.

Er penn kenta e-touez boued ar Gabiled e tlean eñvel ar houskous. Ar houskous da dud ar vro-mañ a zo evel ar haletez da Gerneviz hag ar fars-mañch da Leoniz. E meur a vod e vez greet ar houskous : gwech e vez greet gand gwiniz, gwech all gand heiz, gwech gand *bechna*, gwech all gand sorgo, gwech gand gwiniz-Spagn, gwech all erfin gand mez euz an dero. Pa vez malet an danvez, ar bleud a vez distrempet gand dour nêt, ha greet toaz anezañ : an toaz-se eun tammig teo, a vez silet, paseet gand an daouarn dre eur bodez-pri leun a doullouigou evel eur hrouer. An dra-ze 'zo eur benveg espres greet evid ar vicher. Eur wech silet dre ar bodez-se, an toaz a zo e boulouigou bihan ; n'int ket brasoh eged groñsenn[9] eur spillenn ; evel minvig bara bruzunet munud-ha-munud.

Goude, an toaz, silet evel-se, a vez taolet en eur bodez-pri all, lardet gand eun tammig amann, pe eul lomig eoul gantañ, ha goloet da boaza : mez ne vez ket greet kalz a dan dindan, gand aon ne deufe da veza losket. Pa vez poazet a-walh ar houskous e vez taolet warnañ eun tammig saoz greet gand an druzoni deuet euz ar yar, pe ar vorzed maout poazet en dour. Gand ar yar pe ar vorzed vaout, evel ma vez, e vez greet eur saoz all gand tomatez, kourjez, kignen, onion, karotez ha peadra a bivoena. An traou-ze oll kemmesket gand an druzoni euz ar hig en eur boazad a ra ar saoz, anvet *merga*, a vez servijet gand ar hig pa vez lakaet war an daol. An dud savet mad a dle debri eun draillenn vad a gig war-lerh peb loaiad kouskous : an daouarn a dle beza atao karget,

---

[9] groñsenn : kraoenn.

unan gand eun draillenn gig, eun all gand eul loaiad kouskous. Evid debri gand ar brasa sevenidigez e tleer kaoud ar genou atao leun a gouskous, hag an daouarn karget prest d'e leunia pa deufe da laoskad. Pa ne heller debri mui, dre amañ ema ar giz da garga ar godellou, ma'z eus c'hoant. Setu aze penaoz e tebrer ar houskous. A-wechou ar houskous a vez greet gand mez euz an dero. Evid se e vez poazet ar mez da genta, goude e vezont bruzunet ha greet bleud anezo : gand ar bleud-se e vez kemmesket eun nebeud plouz pe kolo draillet munud-ha-munud hag eun tamm brenn bennag ; erfin e vez poazet en dour ha debret er memez mod evel ar houskous greet gand bleud gwiniz.

Ar houskous greet gand mez n'eo ket gwall-vad da zebri, hag evid lavared ar wirionez, n'hen debrer nemed en tiegeziou paour a zo o chom war lein meneziou braz an Djurjura.

Evid ober o bara, tud ar vro-mañ ne reont nemed distrempa eun tamm bleud gand dour, heb lakaad tamm goell ebed en toaz. An toaz a vez mailluret e-touez eun tamm truillou bennag ha lakaet da boaza el ludu-broud. Pa vez poazet an toaz, her galver *kesra*: “bara heb goell“, pe c'hoaz kaletezenn. Ar Gabiled a ra bara euz a beb seurt bleud, gwech gand bleud gwiniz, gand bleud heiz, gand bleud kerh, gwech all gand bleud gwiniz-Spagn, pe gand bleud sorgo. A-wechou e lakaont sukr, mel pe eoul e-touez an toaz evid ober bara ; neuze ar bara a vez bara fin, bara tudjentil, êz ha soupl da lonka evid gourlañchenn ar Gabiled. Mez an oll ne zebront ket euz ar seurt bara-ze, ha kalz a rank aliez debri mez kriz - glaz pe zeh, an dra-ze ne ra ket - ; diou zousenn vez a zo a-walh da eur Habil evid e bred. N'int ket gwall diroutez !... Ar fiez, pa vezont dastumet, a vez lakaet en heol da zeha ; daou zornadig anezo a zo a-walh evid eur Habil ha n'eo ket boazet da zebri kouskous na *kesra*. Hervez ar mod, ar mez hag ar fiez a denn sehed ; rag pa vezont ouz o debri, ar Gabiled o-deveus peurvuia en o hichenn eur picherad mad a eoul pe a lêz da eva war-lerh o fred. Peurliesa an eoul hag an amann ne zervijont nemed evid aoza ar boued hag ober ar zaoz a vez lakeet gand ar houskous. Al lêz hag ar fourmach a vez kemeret gand ar bara *kesra* evid ober eur pred ; mez ar seurt prejou-ze ne dalvezont ket kalz a dra. En amzer ar glavijer, ar Gabiled a gav kalz louzeier en o farkeier, ha ne zebront nemed euz al louzeier-ze keit ha ma padont. Gand an askol-gwenn, al linad, ar bent-gouez, an triñchin, ar beler pe *greson*, en eur ger gand an oll louzeier ha n'ez eus ket binim enno, e vez tempset saladenn ganto. Pa vez re galed al

louzeier-ze da zebri e-kriz, ar Gabiled a boaz anezo en eur lakaad ganto, eoul, kignen, onion, ha dreist-oll kalz pivoena.

Mar hellfe tud ar vro-mañ moned da chaseal, o-devefe aliez ragoud gad, pe goulin, ha kalz klujiri da lakaad euz ar ber ; mez difennet eo outo, dindan boan da veza plantet en toull, dougen fuzuill, abaoe an dispaherez vraz e 1871. Evid ar besketerez zo nul ivez da vihanna ; rag n'ema ket ar giz da gavoud pesked war gern ar meneziou, a-istribill euz al lann. Er stêriou braz ne gaver ket ivez da vihanna, rag ne vez ket atao a zour enno. Ne gaver nemed raniged glaz hag a zo mad da zebri evid gwir, mez al loened-se a zo kondaonet gand lezenn Mahomed evel anevaled louz.

Ar Relijion - Ar Goueliou - Ar Sakrifisou - Yun ar Ramadan

Ar Gabiled, evel oll diskibien Mahomed a-hend-all, a nah eo Jezuz-Krist Doue, ha ne fell ket dezo klevoud komz euz ar Spered-Santel : n'ez eus Spered-Santel ebed, emezo. War o meno, Mahomed a zo eur gwir brofet ; abalamour da ze e kredont kement en-deveus lavaret, n'eus forz pegen diskiant eo. Evid bale war-eeun war roudou Mahomed, - ar Pabor-mañ en-devoe er memez amzer pemzeg gwreg, heb konta eun niver braz a ribodezed, - ar Gabiled a gemer ivez aliez gwreg er memez amzer. Kouskoude an darn-vrasa euz outo ne gemeront peurvuia nemed eur wreg ; mez homañ a vez kaset da foar an tri-mil war an disterra digarez, evid kemer eur wreg all. Mez ar re binvidig, ar re ne deo ket re blad kov o yalh, a gemer a galon vad diou pe deir gwreg er memez amzer. Êz eo gweled memez, eo abalamour ma n'o-deveus ket a arhant a-walh evid prena gwragez, eo ne gemeront nemed eur wreg : rag ma o-devefe arhant e kemerfent meur a hini hag e vefent ken braz moh, - respet deoh, lenner kristen, - hag an Arabed.

Er Habili ne gaver devez ehan ebed gourhemennet gand relijion Mahomed. Koulskoude an Arabed a heuill lezenn ar Horan a dle chom heb labourad d'an devez gwener : en deiz-se e vez ar zul ganto. Mez er Habili an devez-se n'eo ket anad euz an deveziou all euz ar zizun. An Arabed a zo en dezerz koulskoude a vir an devez-se evel eun devez sul, koulz lavared. En deiz-se, muioh eged en deiziou all, e vez gwelet eun

niver brasoh a dud o voned da bedi d'ar Moske, hag e vez klevet moueziou ar Marabouted o choual euz lein o Minared evid gervel an dud d'ar bedenn d'an euriou merket gand lezenn Mahomed. Setu aze toud an devez sul.

Er Habili ne weler netra dreist ar hustum nemed d'an deiz kent ar goueliou braz. En deiz-se avad, gwazed, merhed ha bugale, a ya war ribl eur ster vraz bennag, da walhi o dillad. Prest e vez gwelet ar *chemla* hag an *gondoura* o lintri euz an heol gwenn-kann evel an erh. Ar merhed a liv o dioujod gand liou ruz-glaou-tan, malvennou o daoulagad gand duad anvet *kahal*, hag ivinou o zreid hag o daouarn gand liou ruz evel liou bokedou roz, anvet *henne*. O bleo blañsonennet brao, hag eoulet druz, a lugern ken a daolont skeud. Goude, en em brester evid laza eur maout pe eur havr hag a dlee beza debret antronoz evid ober ar gouel. Ha setu an tieg o toned, eur gontell vraz gantañ en e zorn dehou ; troet eo penn ar maout war-zu ar Sao-Heol ; ha !... zioun !... ar paour-kêz maout, plantet eo bet dezañ ar gontell don en e hourlañchenn en eur lavared *bissmillah* « evid Doue, en ano Doue ! » Antronoz e vo friko maout, eur gwalh. Piz-ha-piz e rank beza debret ar maout, gwaz a ze evid an hini a grevo gand re gorvad. En deiz-se eo red frikota ; Mahomed eo en-deveus lavaret !... a lavar ar marabout en eur dremen dirag an tiez.

Deskibien V/ Mahomed o-deus pevar gouel-berz da vired : ar henta eo an *Achoura* hag a zegouez d'an deg euz miz *Noharrem* pe ar miz sakr ; war-dro an deiz kenta euz ar bloaz evid ar gristenien. An eil eo gouel *El mouloud*, ginivelez Mahomed ; ar gouel-ze a zegouez d'an daouzeg euz miz *Rabia-el-aouel*, da lavared eo an trede miz euz ar bloaz. An trede eo gouel *El-aid-es-seghir*, “ar gouel bihan“ : d'ar mare-ze ez echu yun ar *Rhamadan*. Ar gouel-ze a vez greet d'an deiz kenta euz loar miz *choual* : an degved miz euz ar bloaz. Ar miz a-raog a zo anvet miz *Rhamadan* ; e-pad ar miz-se e ranker yun. Ar pevare eo gouel *El-aid-el-kebir*, “ar gouel braz“. Ar gouel-ze a vez greet d'an daouzeg euz an daouzegved miz, e memor euz an devez ma falvezas da Abraham kinnig e sakrifis da Zoue e vab Izmael, hervez ma lavare deskibien genta Mahomed.

Ar Gabiled a ra oll ar gouel anvet gouel *El-said-El-kebir* ; en deiz-se, ar re binvidig anezo a laz daou pe dri maout, ar re baour eur maout pe eur havr. Gouel *El-mouloud* a vez miret ivez gand an oll Gabiled koulz lavared. Evid an daou ouel all, n'int ket anavezet

ganto, koulz lavared, rag an darn vrasa a zoñj dezo n'ez eus bet savet nemed daou ouel ar bloaz gand Mahomed.

Lezenn Mahomed a hourhemenn pedi c'hweh gwech bemdez, da lavared eo : 1- pa darz an deiz ; 2- eun tammig a-raog sao-heol ; 3- da greisteiz ; 4- war-dro diou pe deir eur goude kresiteiz ; 5- eun hanter-eur goude kuz-heol ; 6- diou eur goude kuz-heol. Mez ar Gabiled ne reont ar pedennou-ze koulz lavared morse, na d'an deveziou pemdez na d'ar goueliou memez. Eun devez gouel evito a zo eun devez evid korvata, eun devez kemer e blijadur.

Ar Gabiled evel a-hend-all oll diskibien Mahomed n'o-deveus sakrifis ebed e gwirionez. A-wechou koulskoude e roont an ano a zakrifis d'al lidou a reont evid laza eur maout, eun ejenn, eur havr, eur hillog, pe eur yar d'an deiz kent eur gouel bennag, pe c'hoaz da eun deiz braz all. Setu amañ peseurt chestrou a reont evid ar sakrifis-se. Penn an aneval a dle beza lazet a vez troet war-zu ar sao-heol ; ar gontell a vez plantet dezañ en e hourlañchenn en eur lavared: *bis millah* en ano Doue. Pa vez diwadet al loen e vez trohet e benn diwarnañ, hag e vez kuzet en douar gand ar gwad. Goude e vez poazet ar hig ha debret piz-ha-piz. N'ez eus ken kemm etre an deveziou-ze hag an deveziou all nemed e ve muioh da grignad en deveziou-ze eged ar hustum.

Ar Gabiled n'en em walhont ket gwall aliez, daoust da hourhemennou Mahomed. Ne viront nemed unan euz ar gourhemennou-ze ; yun ar *Rhamadan*, pe yun Koraiz Mahomed.

Chom heb debri kig-moh ha yun e-pad miz *Rhamadan*, setu aze merkou euz ar gwella evid anavezoud deskibien V/ Mahomed. Ar *Rhamadan* a bad adaleg an devez kenta euz loar an naved miz beteg an devez diweza euz al loar : da lavared eo, nao devez warn-ugent.

Ar bloavez, hervez lezenn Mahomed, a ra euz oad al loar ; n'en-deveus eta nemed tri-hant pevar pe bemp devez hag hanter-kant : an dra-ze a ra da yun ar *Rhamadan* cheñch beb bloaz. Aliez e tegouez e mare an tommder braz, ha neuze eo kalz diêsoh da ober. E-pad ar yun-ze eo difennet debri hag eva netra mogedet, da lakaad butun er fri, - ali d'ar brizerien - ha da hwesaad eur boked adaleg sao-heol, beteg kuz-heol. Netra ne hell diskarga deskibien Mahomed euz al lezenn griz-se nag ar hleñved, nag ar gozni, nag al

labour denn, nag ar beajou hir ha poaniuz, netra, netra !... Al lezenn-ze a zo tenn da vired dreist-oll evid ar beorien a zo red dezo labourad dindan an heol tomm da zevi, ha n'o-deveus koulz lavared netra da lakaad etre o dent pa vez deuet an noz. Gwelet em-eus gwragez paour, eur hrouadur pe zaou ganto, e-pad an deiz sammet war o hein, skuiz-maro gand o labouriou tenn a-hed an deiz, o koueza diwar o zreid gand an naon hag ar zehed : mad ! ar merhed kêz-se ne gredent ket eva eul lommig dour a-raog ma n'o-divije klevet ar Marabout o choual euz lein ar Minaret e oa achu ar yun evid an deiz-se. Evid an dud pinvidig, ar yun-ze n'eo ket ken diêz ; n'eus nemed eun tammig kemm etre an deveziou yun hag ar re all : cheñch penn a reont d'ar vaz ha netra ken : int a chom da gousked e-pad an deiz, hag e-pad an noz e vent o korvata hag o c'hoari. An dud yaouank a yun e-pad ar *Rhamadan* evid ar wech kenta a vez pedet, gand peb tiegez ar gêriadenn, pep hini d'e dro, da zoned da gemer o fred d'o zi ha da dremen ganto an abardaevez. Ar Gabiled a zoñj dezo ober, er giz-se, eun dra hag a blij meurbed da V/ Mahomed, hag a hounezo dezo sur rouantelez pe baradoz ar Profet-se.

Follentez ha fals-kredennou ar Gabiled

Mahomed a blantas e relijion e-touez an dud a-daoliou sabrenn, hag a-daoliou kleze. D'an hini na felle ket dezañ beza e ziskibl e lavare en eur zevel e zabrenn vraz a-uz e benn : kred er pez a lavaran dit, pe marv evel eur hi-klañv. Mahomed en-deveus greet eun ifern ivez, evid an dud na gredont ket e vefe eñ eur Profed braz. D'an ifern-ze dreist-oll e kas an oll dud na hell doned a-benn d'o zrehi dre nerz ar brezel. Eur Baradoz en-deveus savet ivez, naonteg estaj ha pevar-ugent e-barz. Kement hini, eme ar Pabor braz-se, a varvo en eur stourm evid difenn va relijion, a yelo war-eeun d'am baradoz. Kement hini ivez a deuio da bardona da gêr ar Mek, e-leh ma eo bet interet ar Profed Mahomed, mar plij, o-devezo oll ar pardon euz o oll fehejou.

Difennet eo lenn leor all ebed nemed ar *Horan* ; al leoriou all a dle beza oll heñvel ouz al leor-ze, pe ma ne dint ket, e tleont beza taolet en tan evel leoriou fall, leoriou hag a gaso war-eeun d'an ifern kement hini o lenno. Difennet eo klask anaoud mad gwirioneziou ar relijion ; an dra-ze avad a zo difennet krenn-ha-kraz. Mar degouez da unan bennag chom

heb kredi eo Mahomed ar Profed braz, n'eus nemed eun dra da ober outañ ; hen dihouga. Evid heulia penn-da-benn gourhemennou Mahomed, ar Gabiled n'en em lakaont ket e poan da weled pe ez eo gwir pe ez eo diskiant ha gaou ar pez a vez lavaret dezo. Aliez ivez ar V/ Marabouted, evid kuzed o diouiziegez na petra 'ta, ne glaskont ket o sklêrijenna pa vent e mar, pe e poan diwar-benn diluzia eun dra ziêz bennag. Ar Gabiled, evel an Arabed, en eur zaludi ar gristenien pa dremenont, a lavar dezo ar hontrol beo euz ar pez a zoñj d'ar gristenien kleved : an dra-ze n'eo ket diêz dezo, n'eus nemed tenna eul lizerenn euz ar homzou a leveront. Evel-se, mar deu eur hristen da lavared da eur Habil pe da eun Arab en eur dremen ar homzou-mañ : *« Esalam alik », » benniget ra viot »,* an Arab pe ar Habil a responto en eur denna al lizerenn / euz ar gomz *esalam* hag a lavaro : « *esam alik »,* ar pez a zinifi : « *milliget ra viot ».* Lod a lavar heb aon memez *« lan bouk » « malloz war benn da dad»*. Pa ra eur bromesa bennag, n'eo ket nehet goude. evid moned a-eneb d'e her : rag en eur ober e bromesa en-deveus bet soursi da lavared : *inch Allah, mar plij da Zoue*. Mar fell deoh ober dezañ toui e talho d'e her, pe gouzoud e pe zoñj ema, eñ a responto deoh en eur lavared : *rebbi iaref ;* pe c'hoaz : *rebbi ichouf*, *Doue a oar, Doue a wel peb tra*. Ar Gabiled koulz hag an Arabed a lavar gevier stank-ha-stank ; dreist-oll pa hellont tenna talvoudegez euz o gevier. Toui a reont aliez evid difenn ar brasa gaou ; ober a reont an neuz da voned droug enno, hag e lavaront a vouez uhel : *hag rebbi, evel m'eo gwir ez eus eun Doue* eo gwir ar pez a lavaran. Mez evesaet em-eus meur a wech : seul-vui e touont evid lavared eo gwir o homzou, seul-vui e heller beza sur ez eo gaou ar pez a leveront.

Ma o-deveus ezomm da gaoud eun dra bennag diganeoh, e teufint d'ho kavoud en eur lavared ez int prest da zenti ouzoh evel ma sent eur hi deuz e vestr, prest da ober kement a lavarfoh dezo. Mez diwallit mad da voned da houlenn eun draig bennag diganto goude-ze, rag respont a rafint deoh : « O ! n'hellan ket, n'eus moyenn ebed ! », ha mar houlennit eun eil gwech : diwallit n'ho-pefe eun taol kontell !...

Ar gwasa droug-komzou a heller lavared da eun deskibl da Vahomed eo lavared dezañ : « Te ‘zo eur Hristen », pe c'hoaz : « Te ne teus tamm fri ebed ! » Euz ar homzou kenta ne raio ket kement a van ; mez ar re all hen laka da vond nêt en derou : abred pe ziwezad en-devezo bleo diwar an hini en-devezo lavaret ar homzou kasauz-se dezañ ; mar gall memez hel lazo.

Ar V/ Marabouted o-deveus eur veli vraz war ar Gabiled ; n'eus forz pegen diskiant e vo eur gomz lavaret gand eur Marabout e vezo kredet evel komzou Doue. Eur gomz hepken a-berz ar V/ Marabouted a zo bet a-walh evid sevel an dispaherez vraz degouezet er bloavez 1871 a-eneb ar gouarnamant. An oll brezeliou a zo bet en Aljeri abaoe 1830 n'o-deveus bet ken abeg.

Paotred ar Habili ne garont tamm an imachou, enebourien douet int memez outo, evel idolatred e kemeront ar gristenien abalamour ma enoront imachou ar zent. N'eus ket gwall-bell 'zo em-oa prenet eun nebeud taolennou evel ar re a vez gwelet a-wechou gand ar billaouerien e Breiz-Izel : war an taolennou-mañ e oa patromou soudarded o tougen o armou ; ar re-mañ a oa brao a-reñkadou eno. E fin peb reñkad, war-lerh ar zoudarded, e oa greet patrom eun davarnierez pe kantinourez. Ha setu-me ha moned da ober imachou bihan gand an taolennou-ze, en eur zispartia pep soudard en e gostez e-unan. O soñjal ober plijadur da vugale ar skol, e rois da beb unan anezo eur soudard-paper ; lod o-devoe bet patrom eun davarnierez. Ar vugale, foug enno, a yeas d'ar gêr da ziskouez o imachou d'o herent ; mez ar re-mañ a dennas an imachou-ze a dre daouarn o bugale hag o rogjont munud-ha-munud dre gasoni ; gwasoh c'hoaz ! Ar re o-devoa bet patromou tavarnierezed, o-devoe fest ar vaz, abalamour o herent a zoñje dezo o-devoa ar vugale-ze enoret an imachou evel ar gristenien. Evel n'em-ije ket kredet e tleje c'hoarvezoud kemend-all gand ar vugale geiz abalamour d'an imachou, e oan souezet-maro pa glevis hel lavared. Neuze e lakais em penn dihaoui ar vugale-ze, ha reñka ar stal gwella ma hellen.

Petra ris ? Lakaad a ris prena din madigou, pibennou sukr, patromou paotred koz e sukr, a beb seurt anezo. D'ar vugale a oa bet fustet gand o herent abalamour d'o imachou tavarnierezed e rois dreist-oll ar patromou paotred koz e sukr. Gouzoud mad a rit oll penaoz er wech-mañ ar gerent a lezas o faotred koz sukr hag o fibennou ruz gand o bugale da zuna ! ha ne lavarjont mui e oa ar vugale-ze idolatred evel ar gristenien.

Tud ar Habili a zo karget a fals-kredennou ; ar muia aon o-deveus a-raog netra, eo a-raog eun taol lagad fall ; war ar poent-se ez int heñvel ouz an Arabed hag ar Juzevien. Pa zeller etre e zaoulagad ouz unan bennag euz ar re-mañ, e serront prest o daoulagad gand aon. Mar chomer pell da zelled outo eh astennont war-zu ennoh o femp biz digor euz o

dorn dehou : « Me 'blanto va femp biz dit-te en da zaoulagad ». Diskouez evel-se bizied e zorn dehou da eun all a zo tenna warnañ drougnerz eun teuz bennag, eme ar Gabiled. Evid pellaad ha troi diwar an tiez drougnerz ar zellou treuz e vez lakaet war doriou ar moskeou patrom pemp biz pe c'hoaz patrom eun houarn-marh. Mez n'oufen ket lavared deoh peseurt vad a ra an houarn-marh staget euz dor ar Moske evid miroud ouz drougnerz eun taol lagad fall. Eun aon braz o-deveus ar Gabiled a-raog ar voudiged, an achanterien, pe ar strobinellerien, an divinourien, ar horrigezed, pe ar hoz gwrahed koz a oar teuler traou war an dud ha war al loened, eme tud ar vro-mañ. Ar muia aon o-deveus a-raog netra eo a-raog al lutined hag a-raog an diaoulou a vez o c'hoari o ront beb noz evid ober a beb seurt droug d'ar re a jom er-mêz da loja ; morse ar Gabiled ne gredfent moned er-mêz euz o ziez goude kuz-heol, nemed beza e vefe eur vandennad vad a wazed er memez amzer, ha c'hoaz !... Kredi a reont ivez stard penaoz ez eus deveziou a valloz : hag en deveziou-ze ne hellint ober netra vad. Ar gwasa eo hag ar melkoniusa abalamour ma kredont penaoz ar gwel euz an den-mañ pe an den-hont a zoug malloz dezo, a denn warno a beb seurt gwalleuriou ; ar pez a ra dezo ober euz o oll galloud evid pellaad euz ar seurt tud-ze.

Kleved ar brini o koagad hag ar gaouenn o chouad a zo evito eur merk e varvo sur unan bennag heb dale ; ha neuze en em strinkont d'an douar evid pedi Mahomed da roi dezo e vennad ! Peseurt mennad ? ma pellaio ar maro diouto, rag n'o-deveus ken spont nemed a-raog an eur ma rankint kuitaad ar béd-mañ.

Kustumou ar vro.- Louzeier ar Gabiled

Gand lod euz tud ar vro-mañ, dreist-oll gand ar merhed, ha c'hoaz n'ema ket stank ar re-ze, ema ar hiz da ober etre kig ha krohenn a bep seurt patromou traou gand a bep seurt liou, war boull o halon, war o divesker ha war o zal. Ar hiz a zo ivez ganto da zougen e kerhen o gouzoug eur seurt chapeled kignen, galvet *amulet,* greet gand eur boudig pe gand eur gorrigez : an *amulet*-se a dle beza evito eur vammenn a bep seurt eurvad. Ar V/ Marabouted a zo euz ar re genta oh ober an amuletou-ze, hag a-wechou e stagont c'hoaz outo postou euz leor Mahomed anvet *Koran*. Euz ar seurt postou-ze e

kaver ivez a-zistribill ouz gouzoug ar beuhed, an deñved, ar gevri, etc... Mez an dra en-deveus muia vertuz, war veno ar Gabiled, eo sakrifis ar yar zu. Er vro-mañ ar pennou tiegez, pa o-deveus kalz arhant, o huz ouz o gwragez hag ouz o bugale gand aon da veza lazet pe laeret ganto, hag aliez e c'hoarvez ganto mervel heb beza lavaret da zen e pe leh o-deveus kuzet o zeñzor. Ar vugale neuze, hag ar re a dle kaoud susit, a laz eur yar zu, a en em walh gand he gwad. Ar gwad-ze, frotet ouz an daoulagad, a dle o dialvaoni, ha goude ma vezint digoret mad e hellfint selled pisoh ha kavoud an teñzor. Kig ar yar zu a dle ivez beza debret. Ma ne vefe ket greet sakrifis ar yar zu, eme ar Gabiled, an droug-sperejou a deufe d'o cheñch e poultrenn : hag ar susiterien a hellfe moned da hweza.

Er vro-mañ ema c'hoaz ar hiz da laza eur yar zu hag eur havr evid parea euz eur seurt kleñvejou 'zo. Gwad ar yar zu hag ar havr a dle beza strinket war ar hlañvour, hag ar hig a dle beza debret gand tud an ti.

Setu amañ peseurt louzeier ema ar hiz da gemer er vro-mañ evid en em barea euz ar hlenvejou :

l) gand an ter pe goudron e vez pareet ar gouliou, ar poaz-tan, ar gwazied treuz.

2) Beuzel saout a vez lakeaet ivez er memez kleñvejou. Al louzeier all eo :

3) ar hañfr,

4) an henne,

5) an toull gwad. Ar Gabiled hag an Arabed ne glaskont ket ar medisin evid ober eun toull gwad ; kemer a reont o-unan eur gontell, hag e reont an toull gwad e leh ma o-deveus ar muia poan.

6) Dent hir ar moh-gouez a vez implijet ivez evel eul louzou, mez dizoñjet em-eus evid peseurt kleñved na penaoz o implijer.

7) Ar brasa euz al louzeier eo an *heuze* n'eo nemed eun tamm paper skrivet warnañ eun nebeud postou gand ar V/ Marabouted ; aliez ne vez greet warnañ nemed sinou heñvel ouz sinou ar vajisianed pe strobinellerien. An *heuze* a vez gwerzet beteg kant lur a-wechou ; hennez a dle beza eul louzou mad 'michañs !... Ar gwasa 'zo n'eo nemed eun tamm paper, pe eun tamm olivez, pe eur yeotennig, pe eur mênig dastumet e-harz bez eun den santel bennag. Mar bez lakaet war al leh ema ar boan gand dorn eur Marabout bennag, ha mar ne heller ket gouzoud ar pez a zo skrivet warnañ, eo sur da ober vad.

8) Darn euz medisined ar vro a ra d'ar re glañv lonka tammou paper hag a vez skrivet warno n'ouzon petra ; med an dud klañv o-deveus kalz fiziañs er seurt louzeier-ze.

9) Erfin beza ez eus louzeier all greet gand gwriziou louzou a beb seurt. Medisined ar vro a werz al louzeier-ze ker-ruz, hag a zastum danvez gand ar vicher-ze.